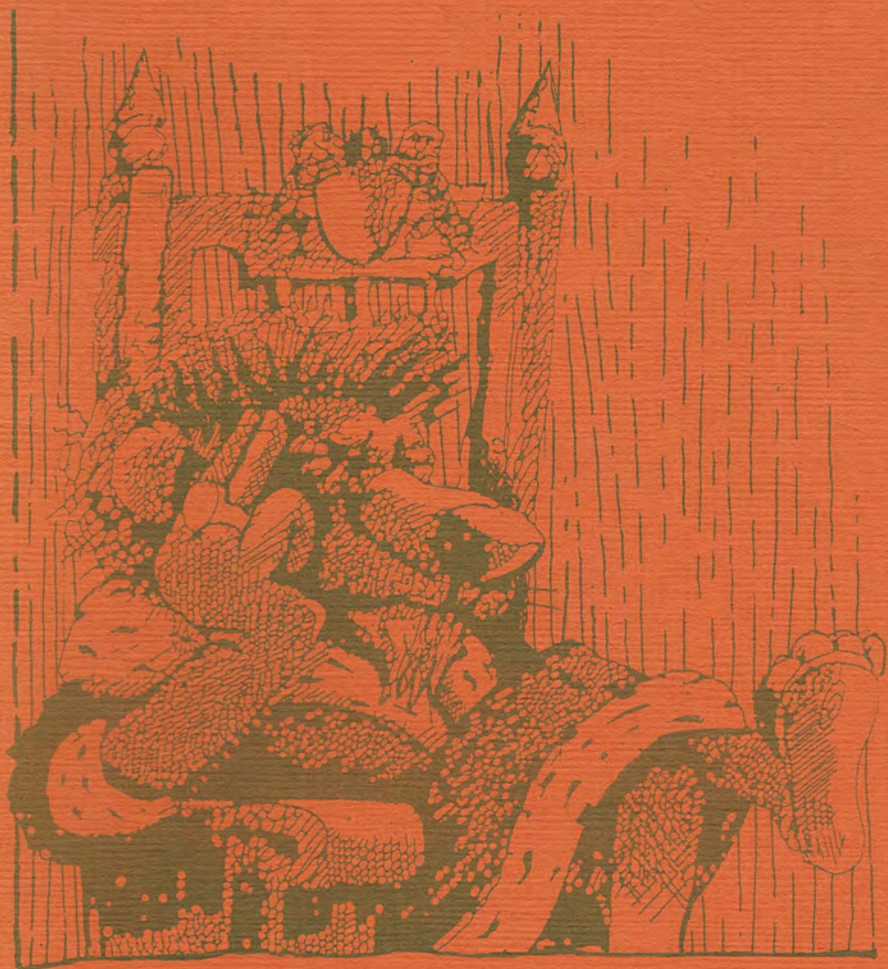
VERWORDING

DE AS 77

de AS

anarchistisch tijdschrift

Vijftiende jaargang, nr. 77 - januari-maart 1987

De AS verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting De AS, Moerkapelle, ISSN-nummer 0920-3257.

Jaarabonnement: f. 22,-; buiten Benelux f. 28,-.
Bestelling: door storting op giro 44 60 315 van Stg. De AS, Moerkapelle.

Adreswijzigingen: bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart) graag met vermelding van de postkode.
Reklamering: met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.

Nieuwe abonnementen: gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.

Redaktie-adres: postbus 35061, 3005 DB Rotterdam.
Administratie-adres: postbus 43, 2750 AA Moerkapelle.

Redaktie: Cees Bronsveld, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, Wim de Lobel, Bas Moreel, Simon Radius, Hans Ramaer.

Omslagontwerp: Detlef Greinert.
Verder werkten mee: Boudewijn Chorus, Evert v.d. Tuin en Dolf Pauw (ill.).

VERWORDING

Rudolf de Jong

Dit nummer van de As gaat over verwording. Het thema ontstond uit een discussie in de redactie, waarbij enerzijds gedacht werd aan een nummer over de "de 'linkse' plunje" van rechts, anderzijds aan een nummer over Nederland in de jaren tachtig. Verwording brengt beide onderwerpen onder een gemeenschappelijke noemer en het sluit enigszins aan bij thema's, die in het verleden al eerder aan de orde kwamen: bedrog (De AS 38) en schijnanarchisme (De AS 54).

Wat bedoelen we precies met verwording? In de eerste plaats dat niemand en geen enkele stroming zichzelf meer geheel serieus lijkt te nemen, zonder daar verder enige konsekwentie uit te trekken. In de tweede plaats dat wel bij iedereen en aan alle kanten het besef begint door te breken

dat er met de hele economisch-technologische ontwikkeling, en de verbinding daarvan met staat en geweldsapparaten, de wereld op een fundamenteel verkeerde weg zit, maar dat in de praktijk er geen antwoord is dan door te gaan op de ingeslagen weg. In de derde plaats de uitholling van vrijheidsrechten en van wat wij hebben aan parlementaire democratie, inspraakprocedures, e.d. In de vierde plaats de machteloosheid van "links" tegenover dit alles: de neergang van FNV en PvdA, van "klein links" en van de vredesbeweging. Op een aantal van deze zaken wordt in dit nummer van De AS nader ingegaan.

Zijn er - speciaal vanuit anarchistische invalshoek - ook enkele algemene opmerkingen te maken? Laat ik het proberen. Allereerst moet er op gewezen worden dat veel vormen van verwording altijd al bestonden, maar nu aan het daglicht komen. Ik denk aan economische schandalen als rond RSV en ABP.

Pas als bedrijven in moeilijkheden raken en die moeilijkheden naar buiten komen, verschijnen de topjes van de ijsbergen en gaan de deksels van de beerputten die al heel lang bestonden. De geldsmijterij, legale en half-legale corruptie, in de vorm van elkaar de brokken toeschuiven, de hand lichten met de voorschriften, is in tijden van economische voorspoed waarschijnlijk nog groter dan nu. Waardoor rezen de kosten van alle grote projecten steeds de pan uit en overtroffen zij alle gemaakte begrotingen? Niemand die zich er om bekommerde toen er nog geld was. De verstrengeling van politieke en economische belangen valt daarom nu pas goed op.

Al het gepraat over werkgelegenheidspolitiek, milieubeheer, etc. doet niets af aan het feit dat het sociaal-economische systeem niet berust op sociale beginselen, maar op zichzelf en voor zichzelf staande bedrijven. Deze produceren niet voor de gemeenschap, maar voor het maximaliseren van de eigen winst, de eigen grootheid en de eigen machtspositie. Of deze bedrijven al of niet genationaliseerd zijn, doet er niet zoveel toe: het draait om de eigen positie.

PRIVATISERING

Nu - en dat is een tweede opmerking over de verwording - komen er allerlei geluiden die hierboven worden gekarakteriseerd met "de 'linkse' plunje van rechts". Privatisering van ondernemingen schijnt zelfs een voorbeeld van 'anarchistische' plunje. Anarchisten zijn toch niet vóór nationalisatie en tegen de gigantisch toegenomen en toenemende staatsmacht, met zijn bureaucratische hiërarchisering? Tegen de staat is het vaak nog moeilijker vechten dan tegen particuliere ondernemers. En privatisering dringt die staatsmacht terug.

Een eerste merkwaardig aspect is al dat de roep om privatisering komt vanuit de VVD. De hele gedachte van nationalisatie is namelijk - maar hoeveel liberalen beseffen dat? - een liberaal erfgoed. Het liberalisme is ontstaan in de strijd tegen monopolieposities. Het machtsmonopolie van de absolute vorst, dat gebroken werd door machtenscheiding en de idee van vrijheidsrechten. Het monopolie van kerken door de scheiding van kerk en staat en geloofsvrijheid. Economische monopolies door ondernemingsvrijheid. Toen deze ondernemingsvrijheid tot monopolievorming leidde (spoorwegen, openbare nutsbedrijven) waren het radikale liberalen die op het idee van nationalisatie en gemeentebedrijven kwamen. Met de privatisering wordt dit teruggedraaid en worden monopolies hersteld (en als bedrijven in overheidshanden blijven, dringt de VVD er het hardst op aan dat zij proberen monopoliewinsten te behalen).

Bij dit alles is de gedachte aan een sociale democratie in de bedrijven - in de betekenis waarop Bakoenin de term sociale democratie gebruikt, namelijk als arbeiderszelfbestuur en produktie voor de behoeften van de gemeenschap - volstrekt afwezig. Maar dat was het ook bij het nationalisatie-ideaal van de sociaaldemocratie, zoals dat na de Tweede Wereldoorlog en speciaal in Engeland door de regering van Labour, verwerkelijkt werd.
Een ander soort van "linkse plunje" vinden we terug in de kreten decentralisatie en deregulering. Vroeger waren dat typisch delen van de anarchistische plunje, waarop met minachting werd neergekeken door de centraliserende en regulerende socialistische en communistische kameraden, thans modewoorden van Jan en alleman, en in de praktijk alleen maar kreten. De greep van de overheid op mensen en zaken neemt alleen maar toe: kijk naar de gezondheidszorg, kijk naar de universitaire wereld, het onderwijs en het wetenschapsbeleid, kijk naar wat je maar wilt. Overal hoor je hetzelfde liedje: het apparaat verstikt de creativiteit, belemmert de uitvoering van zijn eigen voorschriften, haalt de produktiviteit en de kwaliteit van het werk omlaag. In Rusland en China doet men wanhopige pogingen om aan de verstikkende gevolgen van bureaucratische verwording te ontkomen.
Hier krijgt, onder rechtse regeringen, de overheidsbemoeienis met de mens en het werk (of privéleven als hij of zij van een uitkering leeft) een steeds grotere omvang. De rechtse nononsense jongens aller landen leggen mens en gemeenschap meer nonsense-ketenen aan dan hun wat linksere voorgangers. Men verslijt hen - de Thatchers, de Zimmermans, de Reagan-boys, onze Brinkmannetjes - vaak voor oer-conservatief. Maar het echte conservatisme, de mentaliteit van zo goed en zo kwaad mogelijk schipperen, van "voorzichtig-aan-dan-breekt-het-lijntje-niet" en van "drijven-blijven-met-de-riemen-die-je-hebt", ontbreekt hen. Vanuit de traditioneel conservatieve hoek komt juist kritiek op hun polariserende mentaliteit en de provocerende hardheid in hun optreden. Bij de nononsense jongens is ook het conservatisme verworden. En wel doordat zij bewondering hebben voor een plunje, die nog altijd voor links versleten wordt: dadendrang die gekoppeld is aan de staatsmacht en het geloof in de staat.

KONSEKWENTIES

Maar laat ik terugkeren tot de eerste, en meest essentiële, vorm van verwording, waarmee ik dit artikel begon. Het loslaten, het niet meer serieus nemen, van de eigen normen en waarden, de beleden doelstellingen, zonder dat daar konsekwenties uit getrokken worden. Zonder dat er iets voor in de plaats komt. Kardinaal Simonis zegt dingen die zijn kerk al honderden jaren verkondigd heeft. Zelfs van de CDA-kiezers is nog maar 15 procent het eens met zijn uitspraak over homofielen. Maar bijna niemand loopt de kerk uit vanwege Simonis.
Er zitten dus twee kanten aan dit soort van verwording. Het is heel plezierig dat de oude r.k.-leer over sexualiteit en discriminatie van afwijkend gedrag verdwijnt onder de gelovigen. 85 procent van de CDA-ers is "verworden" volgens de maatstaven van Rome en Simonis (al kan je ook zeggen - zoals bewuste gelovigen wel doen - dat de autoritaire geloofsinterpretatie van de paus en zijn kardinaal een verwording was van het oorspronkelijke christendom en dat deze verwording betreden dient te worden). Tegelijkertijd laat het grootste deel van die 85 procent het er verder bij zitten. In zijn privéleven gaat men zijn eigen weg. Wat de kerk

zegt heeft geen konsekwenties voor dat privéleven. Maar omgekeerd heeft dat privéleven ook geen konsekwenties ten aanzien van de kerk en de samenleving. Althans niet in de zin dat men bewust probeert de kerk en de samenleving te veranderen. Voor instellingen en voor staten geldt precies heltzelfde. Dat kernbewapening - en kernwapens in Nederland! - nodig zijn vanwege Russische agressieve plannen is een opvatting die allang verlaten is. (Op zich dus een vooruitgang!) Men komt nu met ingewikkelde constructies: wederzijds gegarandeerde afschrikking en ga maar door. Maar werkelijk konsekwenties trekken in het denken over kernbewapening, over oorlog en vrede, doet men niet. Over Reagan's voorstellen tijdens de top in Reykjavik is gezegd:,, Voor iedereen die het wil zien, is het duidelijk dat de president zonder blikken of blozen enige fundamentele grondslagen van het Atlantisch bondgenootschap overboord zette. (...) En terwijl zes jaar lang allerlei strategische, tactische en andere argumenten werden aangevoerd om de plaatsing van middellange-afstandswapens in Europa te rechtvaardigen, bleek ook dit onderdeel van de Westeuropese defensie zonder voorafgaand overleg op de onderhandelingstafel te liggen". (F. Verhagen, SDI na Reykjavik, in Intermediair 21.11.1986).
En hoe reageren die bondgenoten? Ze doen of hun neus bloedt, ze doen niets. Dat is beter dan een koude oorlogsmentaliteit ten toon spreiden, maar verwording is het wel!

Het lijkt allemaal een beetje op het beroemde gezegde "na ons de zondvloed" van de Franse koning Lodewijk XVI. Nu was die zondvloed voor anarchisten en progressieven nog zo gek niet. Het was de Franse revolutie. Maar dat die revolutie nog niet zo gek was, kwam ook, omdat deze was voorbereid en niet alleen in de privélevens. Er waren opvattingen ontwikkeld over een vrijere, een socialere en een menselijker wereld en men probeerde iets terecht te brengen van "vrijheid, gelijkheid en broederschap". Het lukte niet erg, maar we hebben er nog altijd veel aan te danken.
Zo heeft verwording ook nu zijn goede kanten. Machtsstructuren worden doorzien, de onrechtvaardigheid gevoeld en niet meer geaccepteerd in een geest van vrijwillige slavernij. Maar als het niet-accepteren niet gepaard gaat met het zoeken en scheppen van vrijere *sociale* alternatieven dan schieten we er weinig mee op. Als het structurele geweld verzwakt en ondermijnd wordt, maar toenemend individueel geweld en puur eigenbelang structureel worden, dan gaan we er niet op vooruit. Dat is dan ook een vorm van verwording.

ABONNEMENT 1987

Voor het steunfonds ontvingen we in 1986 een bedrag van *f* 3597,75. We bedanken alle gevers en vragen hen om ook dit jaar financieel bij te springen, omdat alleen door extra bijdragen de uitgave van De As mogelijk is. Dezer dagen ontvangen de abonnees het acceptgirobiljet voor 1987. Een jaarabonnement kost nu *f* 22,- plus zo mogelijk een extra bedrag naar draagkracht. Bovendien vragen we degenen, die hun abonnement 1986 nog niet betaald hebben, dit per omgaande te doen. Ieder wordt verder verzocht het girobiljet volledig in te vullen. (Adm.)

SYMPOSIUM

"FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS OPNIEUW BEKEKEN"

TER GELEGENHEID VAN DE HEROPENING VAN HET FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS MUSEUM WORDT OP ZATERDAG 28 MAART 1987 EEN BIJEENKOMST GEORGANISEERD, EVENEENS IN HET GEBOUW VAN HET NUTSSEMINARIUM 'D 'WITTE LELI', WAAROP AAN DE HAND VAN EEN AANTAL INLEIDINGEN VAN GEDACHTEN KAN WORDEN GEWISSELD OVER ENKELE ACTUELE ASPECTEN VAN DE IDEEËN VAN FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS.

PROGRAMMA

11.00 UUR. OPENING

11.15 UUR. THOM HOLTERMAN, REDACTEUR VAN DE AS.
"DOMELA NIEUWENHUIS:
ORGANISATIE EN ANTI-ORGANISATIE."

12.15 UUR. HANS RAMAER, REDACTEUR VAN DE AS.
"DE VELDTOCHT VAN EEN NIEUWE PLUTARCHUS
DOMELA NIEUWENHUIS EN HET ECONOMISCH
SYSTEEM VAN HET KAPITALISME."

13.15 UUR. LUNCHPAUZE.

14.30 UUR. MANJA BAKKER, REDACTRICE VAN DE VRIJE.
"DOMELA NIEUWENHUIS EN DE GROTE
FRUSTRATIE. ANARCHISTEN TUSSEN DE SMALLE
MARGES VAN HET PARLEMENTARISME EN DE
BOTTE BIJL VAN DE REVOLUTIONAIRE
VOORHOEDE."

VERWORDING IN DE REGELGEVING EN BIJ DE REGELMAKERS

Thom Holterman

„Laat het ja, dat gij zegt, ja zijn, en het neen, neen". Dit kunnen we lezen in het Nieuwe Testament, in de paragraaf getiteld 'Jezus en de Wet' (Matthéüs 5, vers 37). In de politiek geldt dit uitgangspunt al lang niet meer. Ik heb mij daarom aangewend, om, wanneer ik een politicus iets hoor beweren, dit om te keren. We leven dan ook in een omgekeerde wereld. Dat is noch een opzienbarende noch een nieuwe constatering. Nieuw is wel dat die omkering, óók door, vanuit 'het systeem' gezien, onverdachte mensen wordt opgemerkt.

Een tijdje terug liet Piet Vroon in zijn wekelijkse Signalementen-rubriek in de Volkskrant weten: „ Ik ben langzamerhand de heilige overtuiging toegedaan dat er minstens twee bodems zitten in verhalen van politici. De verhalen die zij vertellen, dienen telkens voor het bedekken van een ander verhaal".

Zo wordt er over decentralisatie gesproken, terwijl we met steeds meer centralisatie te doen krijgen. Het heet óók dat er gedereguleerd wordt, terwijl de omvang van de regelgeving zwelt.

Anarchisten hebben nooit iets op gehad met 'wetten' (net zo min als sociaal-democraten vroeger: de wet was een leugen!). Wèl hebben ze zelf heel wat statuten en reglementen geproduceerd. Daarin namen zij de algemeen werkende gedragsnormen op, waaraan de kameraden zich moesten houden. Bijna niemand, ook een anarchist niet, vindt dat gek. Een beetje zekerheid is nooit weg. Zelfs Bakoenin begreep dat. De vraag is of 'wetten' die bedoelde zekerheid verschaffen. (Maar dezelde vraag is te stellen ten aanzien van de anarchisten-statuten en - reglementen.) Als het om de beschrijving van algemeen werkende gedragsnormen ging, aanvaard door een ieder, dan was er geen probleem. Zouden wetten worden gemaakt vanuit het besef dat de kracht van de wet (statuut, reglement) ligt in haar overeenstemming met de geest van hen, die haar moeten naleven, dan was er ook geen probleem. Anarchisten zouden dan hooguit nog kunnen zeggen: in de voornoemde gevallen heb je helemaal geen wetten nodig. Dit zou dan in kunnen spelen op de dereguleringsverhalen van de kabinetten Lubbers I en II.

Maar het tegendeel ontwikkelt zich. Dat ligt niet aan het werken met wetten, maar aan de belangen, die verdedigd worden door deze kabinetten. Op het juridische niveau lokt dit inmiddels ook kritiek uit en wel van onverdachte zijde, zoals de Tilburgse staatsrechthoogleraar Hirsch Ballin. De anarchistische aversie tegen wetten kan met behulp van zijn betoog verfijnd worden.

Hirsch Ballin vindt dat wetten algemeen werkende gedragspatronen moeten bevatten, en niet mogen verworden tot een werktuig van een minister. Hij merkt een verwerpelijke verschuiving op in de richting, dat de wet gebruikt zou mogen worden als instrument om allerlei bestuurlijke ingrepen mogelijk te maken. De regeringsmaatregelen inzake de voorzieningen voor het wetenschappelijk onderwijs (1987 - 1991) neemt hij als voorbeeld en onderwerpt deze aan zijn kritiek. Hij signaleert, dat zonder ook maar een begin van echte, regelgeving te maken, aan de minister van onderwijs en wetenschappen een heel arsenaal van bestuursbevoegdheden

dreigt te worden toegekend. Hierin ligt ook een facet van de sterke tendens bij de huidige regering tot centralisatie.
De kritiek van Hirsch Ballin is, dat de minister aan het universitair bestel zijn opvattingen oplegt, zonder dat de wetgever zich over doelstellingen en inhoud van de herstructurering heeft uitgesproken. Dit zegt vanzelfsprekend ook meteen iets over de verwording van de parlementaire functie.
De wetgevingstechniek waarom het hier gaat, staat bekend als 'machtigingswetgeving'. Dit levert een 'holle' wet op, die de minister machtigt om te doen wat hij voor dienstig houdt. Nu was er in de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (Wet WO) bijvoorbeeld afgesproken (zekerheid!), dat de autonomie van de universiteit zou worden vergroot. De voorgestelde machtigingswet maakt het de minister mogelijk maatregelen te nemen, die haaks op het doel van de Wet WO staan. Alles overziende constateert Hirsch Ballin, dat de minister zich met de machtigingswet een werktuig wil verschaffen, dat in strijd komt met de eisen die juridisch en bestuurlijk aan wetgeving moeten worden gesteld (zie zijn betoog in Nederlands Juristen Blad, 1986, no.43). Deze bijzondere juridische techniek moet de omkering van waarden dekken. Dat wekt wrevel en verzet, wat zich indmiddels ook bij anderen dan anarchisten begint te ontwikkelen.

BELEIDSBEËINDIGING

Deregulering, privatisering en decentralisatie zijn alle drie slechts burocratiese surrogaten voor het enige wat werkelijk zou helpen: beleidsbeeindiging. Oorspronkelijk zijn ze bedacht als methode tot bezinning, maar zodra ze in dat opzicht niet werken, is het een en al centralisme wat de klok slaat. Deze ferme taal zou door een anarchist op geschreven kunnen zijn. Ik ontleen de woorden echter aan een overdacht iemand als E. Voogd (en gepubliceerd is het al even onverdachte tijdschrift *Binnenlands Bestuur*, 10.10.86).
Voogd constateert dat de deregulering het meest spectaculair mislukt is én dat de greep van de burocratie vaster geworden is. De redenen die hij daarvoor geeft, laten zien hoe de verwording om zich heen kan grijpen. Wat onder het privatiseringsmes van de regering valt, betreft die marginale stukjes overheid, die toch al een bedrijfsmatig karakter hebben (loodswezen, staatsuitgeverij). Men zou dus kunnen stellen dat het bedrijfsleven de krenten uit de overheidspap krijgt toebedeeld. Privatisering zou goedkoper zijn. Maar waar zou dat dan door komen, vraagt Voogd zich af?
Bij het beantwoorden van die vraag laat hij er twee faktoren uitspringen: (1). het bedrijfsleven betaalt aan het lagere personeel lagere lonen (soms zwart), en (2). het heeft geen ambtelijke overhead. Voogd merkt nu op dat de garantie ontbreekt, dat die ambtelijke overhead door privatisering zal verdwijnen. Zolang de overheid een taak niet volledig afstoot, blijven beleidsambtenaren er zich gewoon mee bemoeien. Dit leidt ertoe dat zelfs méér ambtenaren nodig zijn, omdat een zelfstandig bedrijf zich moeilijker laat sturen dan een overheidsbedrijf.
Eenzelfde soort beweging komt men tegen als onder het slaken van de kreet dat het 'doelmatiger' moet, bepaalde voorzieningen (scholen, ziekenhuizen) groter moeten worden opgezet. Het doel is door schaalvergroting de voorzieningen goedkoper te maken, maar ze worden toch alsmaar duurder. Als de kosten - voorspelbaar! - de pan uit rijzen, reageert de overheid al even voorspelbaar: ze voert controle op (méér ambtenaren), en daarmee de ambtelijke bemoeizucht, het centralisme en de bu-

rocratie. Voogd besluit dan dat de enige remedie beleidsbeëindiging is. Dat vergt een politiek besluit. Daar zal het niet van komen, omdat niemand (in het politieke en ambtelijke circuit) concreet belang heeft bij minder burocratie.
Kun je dit allemaal zo maar beweren? Wel, laten we eens kijken naar nieuwe wetgeving, die op stapel staat, zoals de herziening van de Politiewet, de algehele herziening van de Gemeentewet en de Provinciewet. De regering heeft niet geschroomd in de wetsontwerpen het bestuursinstrument van de 'aanwijzing' op te nemen. De 'aanwijzing' maakt het mogelijk voor de regering om rechtstreeks, of met behulp van het monarchale element, zoals de Commissaris van de Koningin, in provinciale en lokale aangelegenheden in te grijpen.
In de Wet Ruimtelijke Ordening zit dat instrument al ingebouwd, en er is gedreigd om daar gebruik van te maken indien het Groningse provinciaal bestuur de proefboringen voor het dumpen van kernafval in zoutkoepels niet zou toestaan. Zal de regering zo'n centralistisch instrument werkelijk inzetten? Ze deed al zoiets in de richting van de gemeente Woensdrecht, door de Wet Ruimtelijke Ordening niet van toepassing te verklaren, waar dat wél nodig was voor de bouw van een rakettenbasis. Centralisme is al wat de klok slaat. Dat roept ook wrevel bij een onverdacht persoon als Bruil (in het tijdschrift *De Gemeentestem*, 11.4. 86).
Bruil schrijft over het regeringsvoorstel voor een nieuwe Woningwet. Dit voorstel telt 150 artikelen méér dan de huidige Woningwet. Droog, maar niet minder raak, merkt hij op: om te kunnen dereguleren moet kennelijk niet op een artikeltje gekeken worden. Bruil wijst vervolgens op de centralisatie van bouw- en woontechnische voorschriften, die uit het wetsvoorstel spreekt. De hoofdgedachte van de regering, die aan het voornemen tot centrale vaststelling van voorschriften ten grondslag ligt, is te komen tot eenheid en doorzichtigheid op het terrein van de bouw. En even droog als daarnet laat Bruil erop volgen: dit doel wordt kennelijk belangrijker geacht dan de decentralisatiegedachte.
Het gaat hier maar om een wetsontwerp. Vergeet echter niet dat een en ander al in de Wet Gemeenschappelijke Regelingen, die het bijvoorbeeld gemeentes mogelijk maakt met elkaar samen te werken, is ondergebracht. Ook daar hetzelfde beeld. De nieuwe wet is honderd artikelen omvangrijker dan de oude wet! In de nieuwe wet is tevens de 'aanwijzing', waarmee de mogelijkheid tot verplichting tot samenwerking is gegeven, opgenomen (centralisatie!) Van de herziening van de Vreemdelingenwet zal het zelfde te zeggen zijn: méér wetsartikelen, verdergaande centralisatie. Het zal er met die wetsherziening tevens op uitdraaien dat een nog grotere groep vreemdelingen in een benardere positie komt te verkeren. De zaken worden dus steeds omgekeerd. Hoe zou dat toch komen?

DUBBELHARTIGHEID

De direkteur-generaal binnenlandse zaken van het ministerie van binnenlandse zaken - en daarmee per definitie een onverdacht persoon: hij heeft immers de BVD-screening weten te passeren -,Staatsen dus, geeft een onomwonden antwoord op de gestelde vraag: besluitnemers zijn vaak dubbelhartig. Dat schrijft hij niet in een geheime memo, maar in het onverdachte blad *Bestuurswetenschappen* (1984, no.7). Als reden voor die dubbelhartigheid schetst hij dat de grote operaties, waaronder de decentralisatie, weliswaar hoog in het vaandel van de huidige regering staan, maar dat er ook andere belangen zijn te

behartigen! En laten we er geen doekjes om winden, de belangen van de kabinetten Lubbers liggen daar waar het geld ligt.
De reeds geciteerde Bruil heeft dat veel netter gezegd. Toen hij zich afvroeg, waarom toch al die centralistische regelgeving in de Woningwet, merkte hij op: ze is ingegeven door andere dan volkshuisvestingsmotieven, namelijk het tegengaan van voor de bouwwereld zo nadelige 'sluikbouw'. Als het op eigen voordeel aankomt, zo signaleert hij, is het bedrijfsleven niet zo'n tegenstander van regelgeving. Lubbers en co hebben zich in dienst van dat bedrijfsleven gesteld.
Laten we nog naar een andere zaak kijken. Grotere ziekenhuizen zouden goekoper zijn (zelfde kosten over een groter hoeveelheid bedden uitgesmeerd, maakt de kosten per bed lager). Maar een groot ziekenhuis kan de beste (en duurste) apparatuur aanschaffen en de duurst betaalde specialisten mee laten werken. Zo'n ziekenhuis heeft een groot en sterk management nodig. De beleidscontrole dient vervolgens weer te worden verricht door ambtenaren uit de hogere salarisschalen. Deze samenhang in stand houden - dat is het belang dat Lubbers en co dienen. Dubbelhartigheid wordt tot manipulatietechniek verheven.
Het zijn geen onthullingen die ik doe. Ik heb het allemaal uit respectabele en openlijk verspreide tijdschriften opgediept, zo ook de opmerking van Korthals Altes, bij het aantreden van Lubbers I de nieuwe minister van justitie. Die stelde zonder omwegen dat bij deregulering in de allereerste plaats gedacht is aan het beperken van de beperkende voorschriften, die tot het bedrijfsleven zijn gericht (uit een interview met hem in het *Nederlands Juristen Blad* 1983, no.1).

Zijn er een of meerdere 'constanten' uit de voorgaande illustraties te halen? *Ten eerste leren ze dat deregulering neerkomt op uitbreiding van het regelbestand. Dit leidt, ten tweede, tot een versterking van het centrale gezag.* Regelgeving wordt daarmee meer en meer een instrument om allerlei bestuurlijke ingrepen te plegen, zonder dat daarop nog een effectieve politieke (parlementaire) controle mogelijk is. De verwording bij het gebruik van regelgeving valt dus samen met de verwording van de parlementaire controle. Dat dit trendmatig tot de mogelijkheden behoort, is niet vreemd omdat het structureel met een bepaald wereldbeeld samenhangt.

Dat wereldbeeld van de beleidsmakers (regering plus topambtenaren) wordt met name door een 'hiërarchisch concept' beheerst. Een dergelijk concept leert dat de maat van het handelen (macht, bevoegdheid) wordt afgemeten aan de positie, die in de bestuurspiramide wordt ingenomen. De eenheden waaruit de piramide is opgebouwd zijn ongelijkwaardig en staan tot elkaar in subordinatie (onderschikking).
Dit komt structureel overeen met wat over de particuliere eigendom (van de productiemiddelen) te zeggen is: dit kent onderschikking namelijk als structuurprincipe (baas/knecht verhouding). Het dienen van kapitaalsbelangen, die met de instandhouding van de particuliere eigendom samenhangen, kan moeilijk anders dan vanuit een hiërarchisch concept geschieden. Tegelijk zitten de beleidsmakers in een wereld die mondiger geworden is, en die om minder bevoogding en regulering vraagt. Het dienen van twee 'heren' lukt ook hier niet. Verwording is dan het effect; de omgekeerde wereld wordt ons deel.

DILEMMA'S IN DE PSP

Rudolf de Jong

„Hij was niet anti-parlementair, maar verwachtte veel van directe actie en socialisme van onder op (...). Van het gemeenschaps-bezitproduktie middelen verwachtte hij alles (...) 'Geen man en geen cent voor het militarisme'(...). Hij was meer een kritische geest dan een constructieve bouwer, (...)ontzaglijk veel werk verzet (...) als 'ombudsman' fungeerde (...). In de tweede kamer zeer geacht als 'goed' en ongevaarlijk socialist, die kwam zoals hij was"...

Een portret van Fred van der Spek, die jarenlang het gezicht van de PSP bepaalde? Mis, niet Van der Spek maar Geert L. van der Zwaag (1858 - 1923), slager en voorman van het socialisme in Friesland in de tijd vóór 1914; wèl parlementariër, maar beslist géén man van de SDAP (de voorloper van de PvdA).
De geciteerde zinnen - ontleend aan de biografie die J.J. Kalma over hem schreef in ht Nederlandse Biografisch Woordenboek - zijn overigens wel bruikbaar om Van der Spek, en menig ander uit de PSP, te karakteriseren. En misschien is Van de Zwaag ook bruikbaar om de verhouding tussen de PSP en veel anarchisten te verhelderen. Ondanks dienst parlementarisme opent het gedenkboek dat de anarchist en anti-parlementair bij uitstek, Domela Nieuwenhuis in 1904 aangeboden werd, met een stuk van deze Van der Zwaag. En niemand die dat, bij mijn weten, inkonsekwent of vreemd vond. Van der Zwaag was wel een parlementariër, maar geloofde evenmin als de anarchisten dat het socialisme via parlement, staat of politieke partij, kortom door machtsvorming, bereikt kon worden. En dat is een opvatting die in onze tijd veel PSP-ers gemeen hebben met de anarchisten. Niet alle PSP-ers overigens.
Misschien ligt hier een sleutel tot de vraag waarom de PSP het altijd zo moeilijk heeft met zichzelf, waarom er zoveel interne spanningen ontstaan, zodra er over samenwerking en samengaan met andere linkse partijen wordt gesproken. En zodra er om eenheid van links wordt geroepen, het tegendeel ervan, met een boemerang-effect, te voorschijn komt: scheuringen en verdeeldheid, beschuldigingen van verwording.
De verdeeldheid in de PSP is altijd toegesplitst geweest op heel concrete zaken. Zuiver geweldloze pacifisten die zich nauwelijks socialist noemden tegenover socialisten die revolutionair geweld best konden verdedigen; 'proletarisch links' dat een leninistisch partijmodel wel zagen zitten tegenover felle tegenstanders van zo'n model; voorstanders van meer linkse samenwerking tegenover fervente verdedigers van de eigen identiteit. Het gedenkboek van de eerste 25 jaar van de PSP heeft dat goed in kaart gebracht en voor de vijf jaar daarna zijn die lijnen door te trekken.[1] De stelling is zelfs wel verdedigd dat de strijd tussen twee stromingen tot het wezen van de PSP behoort en beide groepen elkaar nodig hebben. Het is niet mijn bedoeling om hier al deze interne beroeringen te analyseren, ook niet de laatste, waarbij Van der Spek zijn partij verliet om met een - inmiddels weer ontplofte - afscheiding mee te gaan
Het is mij hier om iets anders te doen. Namelijk de al genoemde houding tegenover de macht en daarmee van het zelfbeeld dat een stroming heeft aangaande de plaats en de *rol* die hij inneemt in het geheel van de socialistische - of zelfs ruimer - progressieve

en linkse stromingen. Het zelfbeeld van de PSP en dat van de CPN liggen ver uiteen. Pogingen om elkaar nader te komen en de revolutie binnen de CPN naar een open en feministisch socialisme veranderen dat niet.
Laat ik een voorbeeld geven. Van der Spek en een CPN-er, ik meen Marcus Bakker, werden, alweer een aantal jaren geleden, gevraagd of zij vonden dat er burgemeesters zouden moeten komen, afkomstig uit hun partijen. Beiden reageerden spontaan en eerlijk èn volstrekt verschillend. In Oost-Groningen, zei de communist, is de CPN al generaties lang de grootste partij in een aantal gemeenten. Soms hebben we er de meerdeheid. De CPN heeft daar recht op een burgemeesterspost. Een PSP-burgemeester, zo reageerde de ander, die zou dan hoofd van de politie zijn en de ME moeten inzetten. Dat nooit! Deze verschillen in reactie vind ik belangrijker dan allerlei programmavergelijkingen.

EENHEID

Wanneer je naar algemene uitlatingen luistert dan wordt dit verschil in benadering bevestigd. Voor de CPN blijft de machtsvraag centraal staan. " De CPN is altijd bezig te zoeken naar meerderheden". "De centrale vraag is welke krachten je nodig hebt om te komen tot machtsvorming". Dergelijke uitspraken kom je regelmatig bij de CPN tegen en gelden daar als vanzelfsprekendheden. In de PSP komt men deze geluiden ook wel eens tegen (vooral bij voorstanders van nauwer samengaan van klein links). Zij zijn echter niet kenmerkend voor de partij als zodanig.
Het is volgend jaar een eeuw geleden dat Ferdinand Domela Nieuwenhuis, als eerste socialist, in de Tweede Kamer kwam. Als kamerlid slaagde hij erin de eenheid in zijn fractie te bewaren, zodat die niet uiteen viel in een richting Ferdinand, een tendens Nieuwenhuis en een middengroep Domela. Nu, dat was niet zo opmerkelijk. Domela zat er als eenling, een eenmansfractie. Opmerkelijker is dat in die bijna honderd jaar na 1888 socialisten nooit meer een eenheid vormden. Tegelijk met de sociaaldemocraten van de SDAP deed de niet-SDAP-er Van der Zwaag, in 1897, zijn intrede in de Kamer en in het jaar dat hij er uitging vond de scheuring in de SDAP plaats, waaruit later de communistische partij zou ontstaan. Sindsdien is het aantal socialistische en radikaal-linkse partijen en partijtjes dat aan de verkiezingen deelnam alleen maar toegenomen. En dan zwijgen we nog maar over de anti-parlementaire socialisten.
Conclusie: de eenheid van links is niet alleen ver te zoeken, maar behoort kennelijk ook niet tot de politieke cultuur van links Nederland. Streven naar meer eenheid en samenwerking zou van die verscheidenheid moeten uitgaan. Verscheidenheid kan verdeeldheid en onderlinge strijd betekenen. Het hoeft niet. De PSP hield vorig jaar de boot af naar grotere eenheid van klein-links. Deze partij heeft er echter heel veel toe bijgedragen om binnen klein-links wederzijdse bestrijding en vijandschap te beëindigen. De PSP heeft nooit rancuneus gereageerd op aanvallen vanuit de CPN of de PvdA en is, waar mogelijk, tot samenwerking bereid geweest. Niet *tussen*, maar *binnen* de partijen woedt de, niet altijd frisse, strijd. Soms lijkt de PSP hieraan te bezwijken en te verworden.
Samenwerking en zelfs eenheid binnen een organisatorisch verband was vroeger in de revolutionaire vakbeweging van de syndicalisten (en nog bij het OVB) gebaseerd op de zogenaamd "ongeacht" clausule. Elke arbeider kon lid worden "ongeacht" zijn verdere politieke of godsdienstige opvattingen of overtuiging.

Helaas heeft het de vakbeweging niet gevrijwaard voor manipulaties met partijpolitieke doeleinden. Zo werden eens onafhankelijke en zelfstandige arbeidersbewegingen mantelorganisaties van partijen, met name de communistische.
Nu kom je in feite de "ongeacht clausule" overal tegen waar samengewerkt wordt tussen organisaties, in actiecomité's, in de vredesbeweging, enz. Pogingen om dergelijke acties en bewegingen door manipulaties van binnenuit in handen te krijgen en voor een partij te monopoliseren zijn grotendeels verdwenen en worden beter doorzien. Waar verscheidenheid geaccepteerd wordt, ontstaat samenwerking en tot op zekere hoogte eenheid. Problemen ontstaan ook hier binnen de bewegingen: hoe ver kan men gaan, is geweld of tegengeweld geoorloofd, enz. Samenwerking en het vinden van de grenzen ervan, wordt waarschijnlijk het best gediend door uit te gaan van de "ongeacht clausule" èn van een verscheidenheid, waarin de eigen aard, het zelfbeeld, de individualiteit, juist benadrukt wordt. De grote betogingen tegen de kernraketten in Amsterdam en Den Haag waren vanzelfsprekend indrukwekkend vanwege de honderdduizenden die meededen. Zij waren het ook, omdat het geen massa was, maar een collectief van individuen en kleine groepen, met eigen creativiteit en verbeeldingskracht.
Veel geroep om eenheid van klein links komt voort uit inhoudelijke leegte, van gebrek aan zelfbeeld van de betrokken partijen. Bij de CPN is dat wel begrijpelijk. De leer is op drift geraakt, de aanhang waarop de kracht berustte, de partijgelovige arbeiders, verbrokkelt en verdwijnt om uiteenlopende redenen. Bij de PSP is het eigenaardiger.
Ik zal hierom het verschil in "eigenheid" van CPN en PSP nog iets verder uitdiepen. PPR en andere "klein links-ers", laat ik buiten beschouwing. Op zich is hun posities natuurlijk van evenveel belang en waarde, maar die posities veranderen mijn betoog niet.[2]

LIBERTAIR

Van oorsprong vormen de communisten een splinterpartij. Niet in de zin dat zij klein of onbelangrijk zijn, maar omdat zij zich losgemaakt hebben van een moederpartij, die van de sociaal-democraten. En het waren fundamentalisten, de zuiverheid van de leer stònd centraal. Die moest verdedigd worden tegen verwaterende praktijken. Het eerste beginselprogramma van de Sociaal-Democratische Partij uit 1909, die later omgezet werd in CPH en CPN, was tot op de komma's gelijk aan dat van de SDAP, die men de rug had toegekeerd. Fundamentalisten, "bezitters" van de ware leer, met alle afschuwelijke en intolerante trekjes van dien, zijn de communisten gebleven. Ook het totaal op losse schroeven zetten van de leer zelf - zoals in de CPN is gebeurd - komt bij fundamentalisten voor als zij eenmaal "omslaan".
Eén aspect van de moederpartij dat de communisten altijd behouden hebben is het zoeken naar machtsposities, zoals ik hierboven al aangaf. Hierin zie ik ook een belangrijke verklaring waarom, door de hele geschiedenis van de CPN en haar voorgangsters heen, zo ontzettend veel ex-communisten uiteindelijk toch bij de oude moederpartij de PvdA (en vroeger de SDAP) terecht kwamen. Vaak was het na lange omzwervingen door het veelstromenland van links en dikwijls was de PSP daarbij een tussenstation.
De PSP is niet uit een afscheiding ontstaan en is niet fundamentalistisch. Niet de *leer* staat centraal, maar de *idee* van een socialistische en ontmilitariseerde wereld. De PSP is van meet af aan een beetje op zoek naar zichzelf geweest. De traditie van

G. van der Zwaag (ook allesbehalve een theoreticus, maar wel een man van beginselen) is naar mijn mening het beste wat de PSP daarbij vinden kon en kan.

Thans zullen vrijwel alle PSP-ers (en heel wat ex-PSP-ers) de eerste zin uit het citaat over Van der Zwaag onderschrijven. Deze traditie houdt ook in dat men de eigen partij niet identificeert met *het* socialisme of deze ziet als de enige ware vertegenwoordiger en verdediger ervan. De partij levert een bijdrage aan de zaak van het socialisme en het antimilitarisme, fungeert als ombudsman en staat aan de goede kant in praktisch alle sociaal-politieke kwesties. Veel PSP-ers leveren ook op andere manieren daaraan hun bijdrage: in actiecomités en dergelijke.

Binnen de PSP ontstaan nog altijd stromingen die dat alles niet voldoende vinden *voor een partij*. Voor hetgeen ik nu maar de Van-der-Zwaag-traditie noem, hebben zij geen oog. Zij kijken naar andere tradities en stromingen binnen de linkse verscheidenheid in Nederland, in feite naar de sociaal-democratische en communistische tradities. Zij verlangen dat de PSP meer invloed, meer macht heeft en dan komt al gauw de roep om eenheid op de proppen en wordt die eenheid een doel in zichzelf. Zo'n eenheid als doel op zichzelf, staat haaks op de samenwerking, volgens de ongeacht conceptie die ik hierboven uiteenzette en naar mijn mening veel meer bij de PSP past.

Samenwerking is in deze 'ongeacht clausule' bepaald niet vrijblijvend, maar de concrete strijd en praktische doelstellingen staan centraal, niet de machtspositie van het samenwerkingsverband. Men gaat samen uit eigen kracht, omdat men strijd *voert*. Men komt niet bij elkaar uit gebrek aan eigen kracht en om door "eenheid" innerlijke zwakte te overwinnen en strijd te *gaan* voeren. (Alle eenheidsstreven gaat steeds vergezeld van wijdse plannen die men zal *gaan* uitvoeren, als men maar eenmaal door de eenheid groot en sterk is, en het blijken altijd illusies te zijn).

Het zou wel eens goed zijn als de PSP, als tegenwicht tegen de in mijn ogen on-PSP-achtige stromingen, die telkens voor een zekere verwording in eigen kring zorgen, wat meer en wat diepgaander aandacht ging schenken aan hedendaagse libertaire stromingen. Ik denk daarbij aan de ideeën over decentralisatie en minimalisering van de staat, zoals die o.a. door Thom Holterman worden ontwikkeld. Ik denk aan schrijvers als Bookchin en Goodman, aan een serie als *Unter dem Pflaster liegt dem Strand*, aan een stroming als het anarca-feminisme. Ik wil geen "anarchistische" PSP bepleiten, maar ik meen wel dat de libertaire traditie - veel meer dan de marxistische - de eigenheid van de PSP kan helpen verdiepen.[3]

Het is misschien niet aardig - en zeker niet tactisch - om dit alles te schrijven in een nummer van De AS waarvan het thema Verwording is. Laat ik daarom eindigen met nog een zin uit het biografisch artikel over Van der Zwaag. Het zal heel wat PSP-ers uit het hart gegrepen zijn: „Van de onderlinge strijd der linksen moest hij niets hebben".

NOTEN

[1] Ontwapenend. Geschiedenis van 25 jaar PSP (1957 - 1982), PSP, postbus 700, Amsterdam. 1982. [2] Opmerkelijk is in ieder geval dat zich al enige tijd binnen de PPR een stroming manifesteert die deze partij in libertaire richting wil stuwen; zie bijv. het PPR-kaderblad Radikale Notities nr.3 en nr. 4 (1986); Singel 277 Amsterdam. [3] Vergelijk ook de discussie over de PSP in het kwartaalblad 't Kan Anders nr. 3 en nr. 4 (1986); postbus 385, Amsterdam.

SCHIJNIDENTITEITEN VAN HET NEDERLANDSE ONDERWIJSSYSTEEM

Simon Radius

Privatisering, in de zin van het afstoten van overheidstaken naar de marktsector als bezuinigingsinstrument, gaat voor het onderwijs niet op. Het onderwijs is vanouds een voorwerp van aanhoudende zorg voor een regering en vormt een van de grootste posten op de begroting. Alleen bepaalde onderdelen van het wetenschappelijk onderwijs zouden voor privatisering in bovenbedoelde zin in aanmerking kunnen komen. En ook in de gezondheidszorg zijn er mogelijkheden, die echter voorlopig wel voor enige deining hebben gezorgd. In beide voorbeelden gaat het dan ook om privatiseringen die ertoe leiden dat alleen nog maar gegoede burgers van dat soort voorzieningen gebruik kunnen maken.

Anders ligt het in de geschiedenis van ons onderwijsstelsel. De overheid laat onderwijstaken aan bepaalde groeperingen over, wat werd geregeld bij de grondwetsherziening van Thorbecke (lib) in 1848, waarbij de vrijheid van onderwijs werd vastgelegd.
Die groeperingen werden echter niet gesubsidiëerd en daarover ging dan (o.a.) de schoolstrijd, die de gehele 19e eeuw en een kwart van de 20e eeuw woedde. Die problematiek is omstreeks 1983 weer actueel geworden doordat bij de onderwijsbegrotingen in 1983/84 de bekostiging van het openbaar en bijzonder-confessioneel (en neutraal) onderwijs aan de orde kwam. Maar bezuinigingen in het onderwijssysteem blijken alleen mogelijk te zijn door ontslagen en wachtgeldregelingen, het opheffen van scholen en grote fusieoperaties, terwijl er wèl drie scholen voor de journalistiek blijven bestaan, omdat iedere confessionele zuil er één moet hebben.
Met dat in hun hoofd dachten onderwijsspecialisten dat op dit soort punten te bezuinigen viel. Maar zo simpel is dat niet. De winst van deze ontwikkeling was, dat de schoolstrijddiscussie weer een zekere actualiteit heeft gekregen, die echter alleen begrepen kan worden als men de voorgeschiedenis kent. Een uiterst ingewikkelde, die ook het reilen en zeilen van een democratie weer eens verduidelijkt en ons nog eens laat zien, waarom het anarchisme in die evenredige volksvertegenwoordigingen al vroeg weinig vertrouwen had.

KIESRECHT

Momenteel zijn kiesrecht en wetgeving nauw met elkaar verbonden. Maar vòòr 1887 kon het grootste deel van de bevolking geen stem uitbrengen bij de verkiezingen. ook de grondwetsherziening van Thorbecke kwam niet door vrije verkiezingen tot stand. Het stemrecht was gebonden aan het bedrag dat aan belasting werd betaald, althans dat was één van de "kenmerken-van-geschiktheid", dat bovendien alleen maar voor mannen gold. Deze gegoede geschikten streden wel, uit eigenbelang ook, voor de verheffing van het volk. De liberalen voor goede werknemers, de confessionelen voor mensen die de bijbel konden lezen.
Als vrucht van de verlichting en dankzij vurige patriotten was al in 1784 de "Maatschappij tot Nut van het Algemeen" opgericht, die op tal van plaatsen lagere scholen stichtte, alsook de eerste kweekscholen voor de opleiding van onderwijzers, en

later het Nutsseminarium voor Pedagogiek. Haar voorstellen voor een algemene school leidden tot de eerste onderwijswetten onder de Bataafse Republiek (1795 - 1806) van J.H. van der Palm, die daarmee een van de voormannen van de algemene volksschool werd. Samen met de schoolinspecteur A. van den Ende bracht hij de nieuwe LO-wet van 1806 tot stand, die voorzag in een "algemene school boven geloofsverdeeldheid" in de tolerante geest van de Verlichting.

Deze wet bleef tot 1857 in stand en trok alom in Europa de aandacht vanwege zijn voorbeeldige onderwijsregeling. Maar de confessionele groepen bleven zich vanaf de aanvang verzetten, en dat zou alleen succes op kunnen leveren via het kiesrecht. Geleidelijk werden de "kenmerken van geschiktheid" verruimd, maar tot in 1916 was nog maar 70 procent van de volwassen mannen kiesgerechtigd. In 1917 kwam de algemene leerplicht met de kleinst mogelijke meerderheid tot stand, waardoor de subsidiëring van bijzonder-confessionele scholen onvermijdelijk werd.

Dit was ook het jaar waarin het kiesrecht voor volwassen mannen werd ingevoerd, en het zou nog tot 1922 duren tot het algemeen vrouwenkiesrecht in de grondwet werd verankerd. Intussen is dan in 1920 de nieuwe LO-wet van de protestants-christelijke J.Th. de Visser aangenomen, waarbij het bijzonder onderwijs zijn financiële gelijkstelling met het openbaar onderwijs verkreeg. Dit beginsel is in de grondwet vastgelegd. Daarbij wordt het bedrag dat het openbaar onderwijs kost (via een omrekening per kind) automatisch doorgesluisd naar het bijzonder onderwijs van een gemeente. Omdat dit de gemeenten betaaltechnisch steeds weer voor moeilijkheden zette werd in 1976 de commissie-Londo ingesteld, die (pas) in 1986 met een nieuw bekostigingssysteem - ingedeeld naar geldstromen - kwam, dat met terugwerkende kracht in augustus 1985 - in verband met de wet op het basisonderwijs - werd ingevoerd.

De omrekening per kind kwam te vervallen en werd veranderd in een percentage-berekening met allerlei overschrijdingsclausules. Het automatische van de "doorsluizing" bleef echter bestaan. Interessanter is de strijd van de identiteiten indertijd, een strijd die de noodzaak van indringend en bewustmakend geschiedenisonderwijs demonstreert. Wat door jongeren van nu als de gewoonste zaak van de wereld wordt beschouwd (dat ze kunnen stemmen) is tenslotte ook iets dat pas 70 jaar bestaat.

VERZUILING

De onderwijswetgeving was van 1801 tot 1857 in hoofdzaak in handen van de liberalen, die voorstanders waren van de algemene overheidsschool. De vrijheid van onderwijs die onder hun eigen voorman in 1848 tot stand kwam, ondervond veel weerstand in liberale kring, want men vreesde dat de confessionele, de protestants-christelijken voorop, daarvan "misbruik" zouden maken.

Maar ook de protestants-christelijke groepen waren verdeeld. Groen van Prinsterer hield (heel lang) vast aan het ideaal van de christelijk-nationale volksschool. Kort samengevat deed zich nu deze wonderlijke situatie voor: de liberalen waren grotendeels anti-clericaal; de protestants-christelijke groepen waren tegen de ongelovige liberalen, maar beide groepen waren beducht voor het vrijelijk kunnen stichten van rooms-katholieke scholen. Dat vonden de protestants-christelijken kennelijk een groter gevaar, zodat ze lange tijd een coalitie aangingen met de liberalen. De rooms-katholieken waren uiteraard ook tegen het onge-

loof van de liberalen en de protestants-christelijken waren ook niet bepaald hun historische vrienden.
Maar al deze groepen waren bevreesd voor de eind 19e eeuw ontstane georganiseerde arbeidersbeweging. In de loop van de 20e eeuw raakt ook deze beweging steeds meer versplinterd en hoewel de SDAP al in 1937 de meest scherpe kantjes had afgeslepen en een reformistische partij was geworden, is toch tot in onze dagen - versterkt nog door de Russische oktoberrevolutie van 1917 en de gebeurtenissen daarna - het rode gevaar een "aantrekkelijk" spookbeeld gebleven voor de confessionele en liberale groeperingen. Inmiddels is daar ook het groene gevaar bijgekomen.
Vrucht van bovengenoemde coalitie was de LO-wetsherziening van 1857 van de protestants-christelijke J. van der Brugghen, waarmee de gemengde overheidsschool zijn intrede deed, die op zou leiden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden. Een keerpunt vormde echter de onderwijswetgeving van de liberaal J. Kappeyne van de Coppello, waarbij onverkort werd vastgehouden aan niet-subsidïering van de bijzondere scholen. Dit deed de schoolstrijd weer oplaaien, en de protestants-christelijke groepen werden doordrongen van het feit, dat zij hun ideaal van de christelijke-overheidsschool wel konden vergeten. Op den duur sloten zij dan ook een coalitie met de rooms-katholieken om de financiële gelijkstelling te bewerkstelligen van het openbaar en het bijzonder onderwijs. Dat gezamenlijk optreden van CHU, AR en RK Staatspartij, zorgde in 1888 voor een eclatante verkiezingsoverwinning voor de confessionele en conservatieve partijen, wat tenslotte leidde tot de grondwetsherziening van 1917 (o.a. leerplicht en stemrecht mannen) en tot de onderwijswetgeving in 1920 van J. Th. de Visser, waarbij de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onerwijs tot stand kwam.
Winst dus voor het nog altijd geldende harmoniemodel van de confessionele groepen: werkgevers en arbeiders strijden gezamenlijk voor een nieuwe toekomst. Daarmede was ook de verzuiling tot stand komen, die steeds verder doordrong in de overige geledingen van het onderwijs en nu de sterkste vormen heeft aangenomen in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs. maar die ook tot in de jaren vijftig tot de verzuiling van hele levenskringen leidde. In Heiloo bijvoorbeeld, waar ik ooit woonde, behoorden de bakker, de slager, de dokter tot een zuil (RK, PC, en helemaal niks). Aan dat "niks" hadden de vrijdenkers inmiddels al heel wat gedaan.
Na 1945 gingen de humanisten daar ook wat aan doen, en ontstonden tevens de progessieve politieke pogingen om de kopstukken en leden van de drie grote identiteiten binnen één partij te organiseren, om de verzuiling te doorbreken. Waarmee de Partij van de Arbeid met groot enthousiasme begon. Het antwoord van de RK kerk was het mandement van 1954, waarbij het roomskatholieken verboden werd om zich hoe dan ook "buitenzuilig" op te stellen. Het document was al vrij snel achterhaald. Het mandement van 1868, het onderwijsmandement, was eigenlijk interessanter: *het* onderwijs moest katholiek en godsdienstig zijn en alle godsdienstloos of neutraal onderwijs was verwerpelijk. De mandementen geven duidelijk aan dat het levensgevoel van de kerkelijke leiders steeds minder aansloot bij dat van de bevolking. In de jaren zestig werd dit al helemaal duidelijk, want op verschillende confessionele pedagogische en sociale academies herinnerde vaak alleen een kruis in de gang aan het feit, dat je je in een signatuur-

academie bevond.

HERZUILING

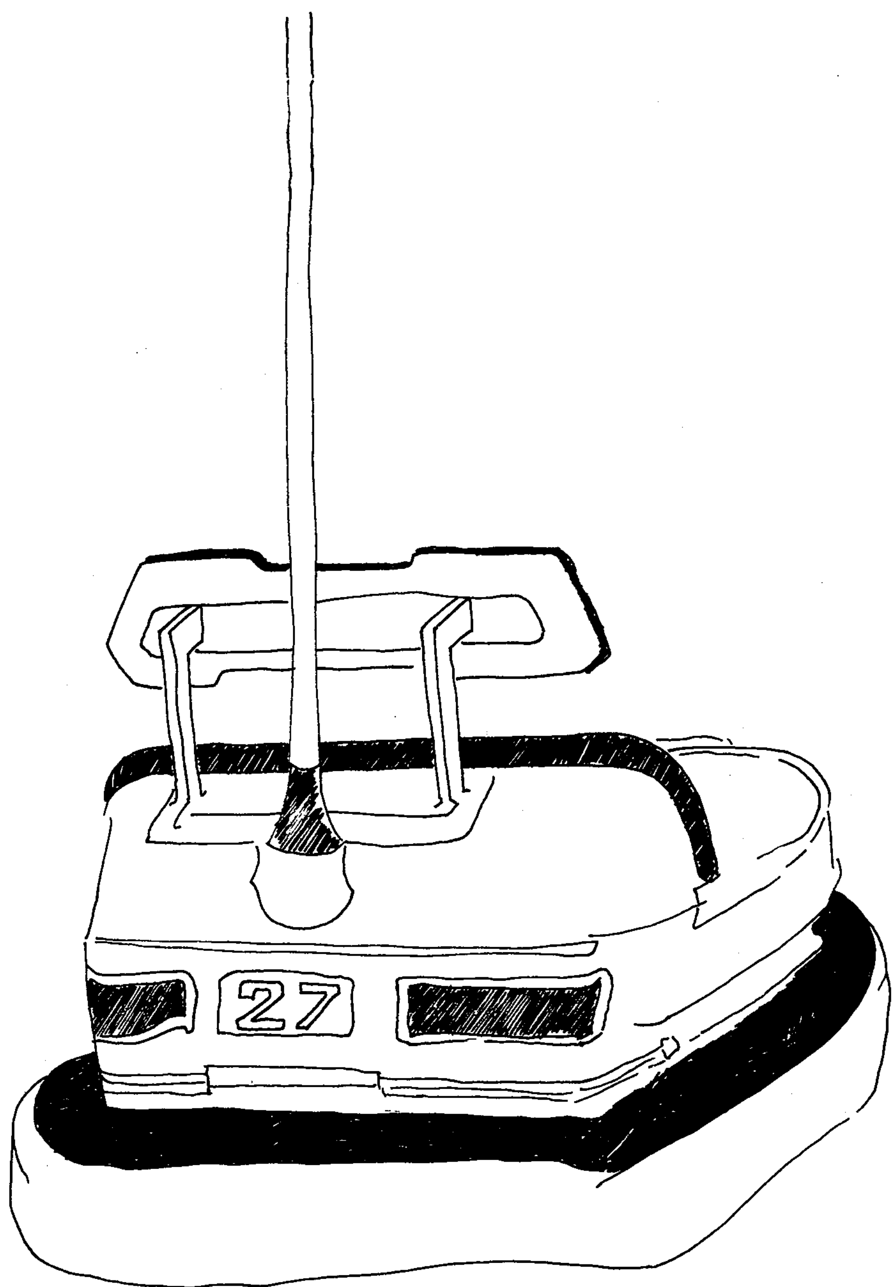
In de jaren tachtig deden drie Nederlandse bisschoppen weer pogingen om de touwtjes van de verzuiling weer aan te trekken en werd er in Limburg zelfs een orthodox priesterseminarie opgericht. Het daarna gevolgde Pausbezoek vormde een voorlopig hoogtepunt in de afgang van de Kerk. Kenmerkend voor onze tijd is, dat de ontzuiling dan wel herverzuiling zich niet meer in algemene zin voltrekt, maar gedeeltelijk per "culturele" sector. In de gezondheidszorg ligt de professionalisering van de diverse zorggebieden duidelijk voor op de levensbeschouwelijke signaturen en is ook de regionalisering van dit werkgebied ver voortgeschreden. Bij de media (radio, tv, pers) is de verzuiling nog steeds een organisatiegrondslag en leidt de slag om de leden tot een algehele vermindering van de kwaliteit.
In het onderwijs is de ontzuiling nog het minst gevorderd, maar daar doen zich andere effekten voor, doordat het leerlingenaantal een halszaak is voor het voortbestaan van een school. Het leerlingenaantal op de officiële teldatums is van het grootste belang, en hier is dus de strijd om de leerling een levensbelangrijke zaak. Afgezien van het feit dat binnen autoritaire opvoedingstypen de opvoeding juist als belangrijkste funktie heeft het instandhouden van de gevestigde waarden- en ordepatronen, is de verwijzing naar de hoge waarde van opvoeding juist een versluiering: het getal is wezenlijk voor het voortbestaan van een school. Die strijd om de leerling is daardoor een belangrijk en oorspronkelijk niet in het spel opgenomen aspect van de verzuiling geworden.
Een tweede aspekt van de versluierde verzuiling is de volgende. De strijd van de kerken om de school is - in het verlengde van hun geloof in de macht van de opvoeding - vóór alles een strijd om de afkalving van het kerkbezoek, leegloop van de kerken, de toenemende on-, buiten- en anderskerkelijkheid te keren en de achterban van de kerk te vergroten. Dat is dus kennelijk mislukt, ook al zijn de scherpe kantjes van de orthodoxie afgeslepen. Maar deze zelfde ontwikkeling loopt parallel met of is misschien zelfs de oorzaak van een andere ontwikkeling, namelijk dat een toenemend aantal buitenkerkelijken en vrijgeesten andere maatstaven is gaan aanleggen voor de schoolkeuze van hun kinderen.
Daarbij speelt de signatuur van de school niet meer zo'n primaire rol, maar veeleer andere overwegingen, zoals de ligging van de school, de sfeer op de school, in hoeverre de school aan vernieuwing doet, de kosten van de school (het bijzonderneutraal onderwijs ooit voor de gegoede burgers opgezet, is voor vele buitenkerkelijke ouders te duur, en daar heerst bovendien nog vaak een soort standgevoel), dan wel welke school de ouders garandeert dat hun kinderen het vervolgonderwijs met succes zullen volgen, terwijl voor anderen juist weer een school de voorkeur heeft, die heel veel aan kindgericht leren doet.
Het gevolg van dat alles is geweest dat de confessionele scholen een groeiende aanwas kregen van kinderen uit buitenkerkelijke gezinnen.

DILEMMA'S

De winst van de toenemende onkerkelijkheid en de secularisering van onze samenleving gaat echter op deze wijze volkomen teniet. Daar komt dan nog bij dat de verspreiding van de buitenlandse kinderen over de schooltypen ook zo zijn effecten heeft: gezinnen die de Koran hoog in het vaandel houden trekken eerder naar een confessionele school, wat

leidt tot nieuwe verzuiling en wederkerige gevoelens van bedreigdheid, en anderzijds worden vooral in de oude volksbuurten de openbare scholen tot scholen voor ethnische groepen met achterstandssituaties.
Tot de niet voorspelbare effecten, die ik noemde, behoort ook een aantal dilemma's. Ten eerste het "afstoten" van leerlingen die hun achtergrond de confessionele doelstellingen van de school niet kunnen onderschrijven staat haaks op de wil om de school te laten overleven! Binnen de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs is het voortbestaan van de school van groter belang dan de zuivere gelovigheid. En naarmate ouders het gevoel hebben dat daar op school "toch niets aan gedaan wordt" verloopt alles dus prima. Maar - ten tweede - zou men ook mogen verwachten dat het buitenkerkelijke deel van de ouders ook vertegenwoordigd is in het schoolbestuur, en/of in het grote koepelbestuur. Dat eerste is in sommige scholen het geval, maar in de koepelbesturen al helemaal niet. En dan denkt een kritisch buitenkerkelijke al snel aan dat typisch christelijke trekje, dat je als christen toch maar nooit weet hoe God het nu toch weer flikt om iemand nader tot het geloof te brengen. Er zijn wel degelijk aanwijzingen dat hier en daar van een versluierde zendingsdrang sprake is. Namelijk overal waar een schoolleider van zijn bestuur te horen krijgt dat hij toch "iets" moet doen aan dat geloof. Dat leidt ten derde tot de inmiddels veranderde toon in de advertenties waarin schoolbesturen sollicitanten oproepen voor vacatures in hun scholenbestand. In tegenstelling tot de jaren tachtig, waarin de verschillende richtingen eenzelfde soort levensgevoel leken te bezitten, staat er nu voortdurend in de oproepen, dat de sollicitanten verondersteld worden de doelstellingen van de school te onderschrijven". Een versluierende omschrijving dus dat het alleen zin heeft te solliciteren, als je de juiste geloofsrichting hebt. Op deze wijze houden de koepels de levensbeschouwelijke touwtjes in handen. In 'godsdienstige streken' is er dan nog (ten vierde) het probleem dat er vaak twee scholen overblijven, waarvan één een openbare. Je zou verwachten dat - gezien de geringe bevolkingsgroei - deze scholen zouden fuseren op een bepaald moment, maar daar is geen sprake van. De confessionele school zal zich verzetten en liever de strijd aangaan en dan maar hopen dat deze de concurrentie overleeft.

Als laatste verrassende ontwikkeling van de verzuiling nog een (vijfde) dilemma. Namelijk het dilemma van de "identiteit". Als ouders de levensbeschouwelijke kant van de schoolkeuze niet meer zo wezenlijk vinden als 70 jaar geleden, is het logisch dat de identiteit van de school qua levensbeschouwelijk aspect voor de ouders niet zo'n heet hangijzer is. Maar dat wordt het voor de koepelbesturen juist wel én voor al die instituties die zich leidinggevend achter de kerken bevinden.
Een gewoon mens zou dan zeggen, dat je niet van twee walletjes tegelijk kan eten. Maar nog verbazingwekkender is hoe dan in de officiële omschrijvingen van de identiteit van de school met de formulering wordt omgesprongen. Die formulering vertoont allerlei hiaten en dan ontstaat het wonderlijk effect dat de drie hoofdomschrijvingen erg veel op elkaar lijken.
Hoewel de vervuiling en de vertroebeling erop wijzen dat vergane identiteiten krampachtig in stand worden gehouden, zal het naar is vrees, nog lange tijd duren voor het onderwijsdenken zich kan ontdoen van de historisch gegroeide liberaal/christelijke kaders die iedere fundamentele onderwijsvernieuwing in de weg staan.

27

DE VERLOEDERING VAN MISDAAD EN STRAF

Boudewijn Chorus

Aan de vooravond van de onlangs in de provincie vertoonde voorstellingen van het nationale verkiezingscircus lanceerde het zittende CDA/VVD-bewind een reek nieuwe maatregelen tegen "vaak voorkomende criminaliteit-". de omdoping van het tot dan als 'kleine criminaliteit' te boek staande begrip was tersluiks bedoeld, maar viel te midden van zich opdringende spraakvervuilingen als 'voordeurdelers', 'celdelers' (twee op één cel) of 'tweeverdieners' toch te veel op om geen achterdocht te wekken.
Zowel wat de inhoud van de maatregelen - verveelvoudiging van het aantal sociale rechercheurs, registratie van winkeldieven, transactie bevoegdheden voor de politie, mee bevoegdheden voor het openbaar ministerie om zaken buiten de rechter om met boetes af te doen etc. - als wat de presentatie ervan betreft zou het voor de hand liggen te spreken van 'veel geschreeuw maar weinig wol', ware het niet dat ze passen in een scala van kleine en ogenschijnlijk onschuldige wetjes en wetswijzigingen die sinds lang verworven rechtswaarborgen langzaam maar zeker uithollen of zelfs rigoreus overboord zetten.

In de memorie van toelichting op de rijksbegroting 1984 had justitie- en politieminister Korthals Altes de toon al onmiskenbaar gezet. Prioriteit voor zijn beleid zou de komende jaren zijn: *vergoting van het gevoel van veiligheid bij de burgers,* zo betoogde hij aan de hand van het jaarverslag van de procureurs-generaal (zijn zetbazen), die zich klagerig verweerden tegen de almaar uitdijende kleine criminaliteit. In het kader van die prioriteit - natuurlijk vooral te lezen als: werken aan het veiligheids*gevoel* van de mensen - past ook zo'n benaming als "vaak voorkomende criminaliteit" in plaats van "kleine criminaliteit", het publiek zou kunnen *denken* dat de overheid de problematiek van deze dagelijkse last in onze grote steden gering acht.
Zo ontketenen de Haagse witte boorden een ware jacht op kruimeldieven, tasjesrovers, kleine steuntrekkers, fietsendieven, zwartrijders, beunhazen, met viltstiften en bierflesjes bewapende vandalen, belletjetrekkers, snuivers, spuiters en andere autoradioliefhebbers. "Van de rijkst gedekte tafels dwarrelen vast de meeste kruimels. Wie zelf vol zit heeft er, denk je, minder moeite mee ook een ander iets te gunnen", schrijft de dorpsgek van ons liberale kwaliteitsblad.[1] Maar niks hoor. Naarmate de haaien onbeschaamder worden krijgen de spieringen het juist moeilijker. Oftewel: er lijken bij deze regering meer voornemens in de kast te liggen om de dubbeltjesroof en kwartjesschuimerij te bestrijden naarmate het grote graaien uit de staatsruif toeneemt.
„Het merkwaardige is nu dat er nog nooit een regering is geweest die zo algemeen en zo openlijk uit bedriegers, zelfverrijkers, lijntrekkers, nonvaleurs en beoefenaars van de grotere vormen van criminaliteit bestond. (-) Ze kunnen ongestraft en slechts door een speelgoedparlement gecontroleerd zwelgen in hun serieuze geobsedeerdheid met geld, chantage (-) en bedrog."
In de marge van keurige kranten en de zo fier beleden persvrijheid mag een columnist de dingen schrijven die anderen denken. Er wordt smakelijk om gelachen en dat is het. Niet eens

een ingezonden brief, geen rimpel in het blazoen van fatsoen. Intussen worden in een andere marge actiebladen als 'Bluf!' (Amsterdam), 'De Zwarte' (Leiden) en 'Omslag' (Haarlem) strafrechtelijk aangepakt, c.q. bedreigd, omdat ze geheime waarheden publiceren die de lacherige overdrijvingen van die guitige kwaliteitscolumnist, die het zo mooi kan zeggen, glashard onderbouwen.
Zulke waarheden, gevoegd bij de 'onthulling' van telefoonboekgegevens over op het volk parasiterende ambtenaren die menen de democratie te bewaken, worden nu eenmaal onverdraaglijk zodra ze gedocumenteerd worden. Juist omdat het om bewindslieden gaat die zelf een struikroversmentaliteit hebben, ligt het in de lijn der verwachtingen dat zij zich verbeten op passerende kruimeldieven werpen. Het vigerende economische systeem heeft immers de 'vrije', dat is meedogenloze, concurrentie in het vaandel geschreven? Welnu, dan ook tussen kleine en grote dieven.
Aldus zijn wij gewend aan een absudistisch theater waarin ministers ongestraft honderden miljoenen kunnen uitgeven aan veel te duur en ook nog overbodig oorlogstuig, de vrije hand geven aan op grote schaal frauderende ondernemingen die woekerwinsten aan de Iran-Irakoorlog verdienen en bloedgeld uit Zuid-Afrika persen, persoonlijke relaties tienduizenden guldens aan belasting kwijtschelden, vette bedragen krijgen toegestopt van de atoomlobby, provisie vangen voor exportorders en meer geld uitgeven voor hun sollicitatie naar een internationale baan dan tienduizend betrapte zwartwerkers kunnen uitsparen. Zover zal ook de verontwaardiging reiken van een door werkloosheid aan 't jatten geslagen winkeldief die in de krant leest dat hij van Lubbers in de werkverschaffing mag...om andere werklozen van 'onmaatschappelijk gedrag' te weerhouden.

EXPLOITATIE VAN DE CRISIS

In het besef dat de dimensies van dergelijke vertoningen geheel liggen binnen de door Clara Wichmann[2] geformuleerde stelling "...dat het kapitalistisch stelsel een bron is, waaruit aldoor opnieuw misstanden opwellen, als men ze hier of daar heeft vermogen te bestrijden; dat het onmogelijk is om in een klassemaatschappij en bij een op winst gebaseerde productie aan allen een gelijkelijk goede opvoeding en verzorging te verzekeren; ...dat zoolang een tekortkomend proletariaat aan de éene zijde, en geheel of gedeeltelijk parasiteerdende klassen daartegenover bestaan zullen, de oorzaken voor de massale criminaliteit werkzaam blijven; ...dat de telkens weerkerende crisissen en oorlogen telkens opnieuw periodes van verhoogde criminaliteit brengen; (-) ...anders gezegd, dat verwaarlozing van kinderen, woningellende, drankmisbruik *niet op zichzelf staande kwaden zijn, maar ziektesymptonen van een totaal ziek organisme"*, kan het niettemin interessant zijn om verschuivingen in het ziektebeeld te constateren.
Het justitiebeleid was in de jaren zestig, begin jaren zeventig officieel gericht op het terugdringen van de vrijheidsstraf. dat had meer te maken met de periode van welvaart en welzijn dan met het stilaan doordringen van het besef dat gevangenisstraf een overwegend zinloze remedie is. In een tijd dat het velen naar den vleze gaat, de werkloosheid gering is en de sociale verzekeringen een aanvaardbare minimum-bijstandsnorm garanderen is de omvang van de criminaliteit voldoende beheersbaar om de teugel te kunnen laten vieren.
De opkomst van het abolitionisme (hervorming/afschaffing van het strafrecht) als maatschappelijke

(minderheids)stroming, gemarkeerd door de oprichting van de Coornhert-Liga in 1971, was een teken aan de wand voor wat betreft het kenterende tij. Hoewel decriminalisering - verminder het aantal strafbaarstellingen in de wet en je hoeft vanzelf minder straffen op te leggen - steeds het belangrijkste recept van het abolitionisme is geweest tegen dreigende verscherping van het strafrecht, heeft dit streven het ruimschoots afgelegd tegen de steeds opnieuw klinkende roep om straf. Voor een heel beperkt aantal 'delicten' als abortus en hennepgebruik is wel sprake geweest van decriminalisering, hoe moeizaam ook tot stand gebracht, maar sinds de met de oliecrisis (1973) schoksgewijs gevolgde economische recessie is het aantal strafbaar gestelde gedragingen enorm toegenomen en zijn er veel meer, en vooral veel langere, gevangenisstraffen opgelegd.
De verloedering van de officiële opvattingen over (de tenuitvoeringlegging van) straffen is bijna hand in hand met deze ontwikkeling opgegaan. Lange tijd heeft als grondslag voor de vormgeving van de detentie in ons land het begrip *resocialisatie* geholpen, waarmee gedoeld werd op een belangrijk artikel in de Beginselwet Gevangeniswezen dat voorschrijft elke vrijheidsstraf mede dienstbaar te maken "aan de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven". In de beleidsnota die justitie in 1976 uitbracht, de eerste sinds 1964, wordt deze resocialisatieopdracht in de wet opeens "te hoog gegrepen" genoemd. In de daarop volgende nota, van 1982, wordt geheel afgerekend met dit doel van de vrijheidsstraf.
Op zichzelf is het loslaten van de idee dat je met gevangenissen mensen zou kunnen resocialiseren geen verloedering te noemen, eerder het tegendeel. Het gebruik van de gevangenis als instrument tot gedrags- en persoonsverandering is alleen al op grond van de hoge recidive (het in herhaling van strafbaar gedrag vervallen) niet vol te houden. De vraag is echter wat ervoor in de plaats is gekomen en het antwoord daarop laat zien dat er van beginselen hooguit in fraaie bewoordingen nog sprake is, terwijl de praktijk eerder een beschamende variant op het kerkertijdperk is geworden.

KNOLLEN VOOR CITROENEN

Het officiële streven sinds 1982 is niet meer de gevangenen te verbeteren, maar hen niet al te beschadigd in de maatschappij te laten terugkeren. Daarnaast wordt er gestreefd naar een humane tenuitvoerlegging van de detentie en wordt de terugkeer in de samenleving voorbereid door "het scheppen van mogelijkheden en kansen voor de gedetineerden om te werken aan hun persoonlijke ontwikkeling en het oplossen van eventuele psychosociale problemen".[3]
Volgens deze opmerkelijke, maar van departementswege officieel beleden, zienswijze moet de gevangenis dus in wezen de problemen oplossen die zij zelf schept. De eenvoudigste wijze om deze doelstellingen te realiseren zou toch zijn de gevangenissen gewoon te sluiten. Ze hoeven dan niet humaner te worden, brengen geen schade meer toe en bij het wegvallen van de terugkeer hoeft deze ook niet meer voorbereid te worden.[4]
Geen wonder dan ook dat dit soort doelstellingen slechts worden beschouwd in het kader van de vraag "hoe aan de vrijheidsstraf een voor de gestrafte nuttige functie kan worden gegeven" en voorts gepaard gaan met gouvernementeel proza dat geheel past in de hier eerder gesignaleerde neiging tot het aan de man brengen van knollen voor citroenen: eufemismen als 'gedetineerden' die 'bejegend' moeten worden en 'inrichtingwerkers' die "in nog sterkere mate dan

voorheen" moeten inzien dat "de gedetineerde *een medemens* is" zijn niet van de lucht. Om nog te zwijgen van terminologie als *"structurering van bewegingsvrijheid"*, die staat voor het langer per dag achter slot en grendel houden van de gevangenen (beoogde besparing per jaar: 14 miljoen gulden).
Deze laatste variant maakt reeds duidelijk uit welke hoek de wind waait: niet langer gaat 't om beginselen, maar bepaalt de wens tot bezuiniging de speelruimte binnen de bajes. Bezuiniging op de kwaliteit, niet op de kwantiteit. Fraaie voornemens die wijken voor selectieve snoeimessen: geen ongewoon gegeven, en al helemaal niet in de wereld van gevangeniswezen. Juist het feit dat het nog steeds niet gelukt is de gevangenis op bevredigende wijze te humaniseren is - nog afgezien van de aangehaalde nuchtere vaststelling van Clara Wichmann - exemplarisch voor het mechanisme waarin de belangen van de gevangenen het altijd moeten afleggen tegen die van de maatschappij.
Gevangenissen zijn er niet om de belangen van gevangenen te dienen. Ze zijn er om de bestaande 'orde' te beveiligen tegen gevaarlijk geachte personen. Ze moeten de behoefte aan vergelding bevredigen en afschrikken. Eenmaal beland in zo'n cachot wordt over zulke onvriendelijke maatschappelijke functies van de straf niet meer gepraat. Als het welzijn van de gevangenen echt zou tellen, zou de gevangenis zijn doel voorbijschieten. Daarbij past dus volkomen de zekerheid, dat de politiek niet zal toestaan dat het tenuitvoerleggen van straffen meer geld kost dan strikt nodig.
Zo is het in de luttele jaren sinds introductie van de 'bejegening' van gevangenen inmiddels zover gekomen, dat overwegend nog slechts van *bewaking* sprake kan zijn. In aanmerking genomen het feit dat bij gevangeniswezen meer mensen werken dan er zitten opgesloten, zou het toch een legitieme vraag behoren te zijn: waar zijn we mee bezig? Het lot van de gevangenis als instelling is echter niet beperkt tot dat van de bewoners ervan, maar strekt zich ook uit tot dat van de meer dan vijfduizend personeelsleden die er hun brood aan verdienen, om nog te zwijgen van de ruim zesduizend ambtenaren die het departement van justitie bevolken.

VERSLAVING ALS LEGITIMATIE

Het opleggen van meer en langere gevangenisstraffen, het opnemen van meer strafbare gedragingen in de wet, de stelselmatige uitbreiding van de politie, de toegenomen werkloosheid, het volstampen van binnensteden met kantoorkolossen, de verrijzing van betonwoestenijen bedoeld als woonsteden in buitengebieden, een ongelimiteerde voortplanting van het autoblik: al dergelijke en vele andere factoren - niet te vergeten de groei van de bevolking - hebben onvermijdelijk geleid tot een flinke toename van de geregistreerde criminaliteit.
In tegenstelling tot wat de sensatiepers keer op keer wil doen geloven, zijn het niet de zware levensdelicten die toenemen, maar de vermogensdelicten. Zoals gezegd, volstrekt voorspelbaar in een tijd van strottoeknijping en systematische korting op zelfs de meest minimale uitkeringen. Illegale inkomensverhoging, proletarisch winkelen en vormen van eigenrichting zijn, als je bijvoorbeeld kinderen hebt groot te brengen, eerder een morele plicht dan een normovertreding uit hebzucht, balorigheid of logische impuls op de 'kijk & grijp' - uitstallingen.
Van de vermogensdelicten, die in hoofdzaak tekenen voor de stijging van de criminaliteit, is het overgrote deel toe te schrijven aan verwervings-

criminaliteit door verslaafden. De handel in de middelen die zij gebruiken is ook in Nederland een miljardenzaak, die grotendeels gefinancierd wordt via kleine criminaliteit. Legalisering van die middelen door afschaffing van de opiumwet zou een enorme terugloop van de kleine vermogenscriminaliteit tot gevolg hebben. Ongeveer 30 procent van de 'ernstige' misdrijven daaronder - die waarvoor voorlopige gevangenhouding bevolen kan worden - heeft te maken met heroïne of cocaïne, de zwaardere drugs. Dat wil zeggen dat bijna *een derde* van het politiewerk aan ernstige misdrijven, van de rechtspraak op dat gebied en van de celruimte en bewaking voor rekening van deze verboden middelen komt.

Wie zich daarnaast verdiept in de andere redenen die voor legalisering van deze middelen pleiten, zoals dat bij drugs als alcohol, tabak en hennep het geval is, zal zich in gemoede afvragen waarom het er nog altijd niet van komen wil. Het antwoord moet gezocht worden in factoren als: de zelf-legitimering van bestaande staatsorganen als politie, gevangeniswezen, openbaar ministerie; de immense belangen van rechtshulp-, reclasserings- en andere welzijnscircuits maar ook van het bedrijfsleven (verzekeringswezen, security-business, gevangenisbouw) bij voortzetting van bestaande criminaliseringsvormen; voorts de internationale complikaties en last but not least de noodzaak enerzijds tot handhaving van voldoende repressieve functies en anderzijds van instandhouding van apathie en consumerende afhankelijkheid van een zo groot mogelijk gedeelte van de 'inproductieve' bevolking. Tenslotte is ook de politieke bliksemafleiding naar deze binnenlandse problematiek niet onbelangrijk.

In plaats van te kiezen voor een vorm van decriminalisering die een enorme hoop ellende voor grote groepen tot de zelfkant veroordeelden zou besparen en aanzienlijke bezuiniging in het opsporings- en vervolgingsapparaat zou bewerkstelligen is de weg ingeslagen van het verder uitdijen en materieel moderniseren van deze organen en tot het drastisch uitbreiden van de cellencapaciteit. Bestaande gevangenissen worden uitgebreid, zes nieuwe grote bajessen zullen binnen enkele jaren gebouwd zijn, justitie mag ruim tweeduizend extra bewaarders aantrekken, de celcapaciteit zal in 1990 de 7500 benaderen.

Eenmaal gebouwde cellen zullen gebruikt worden. Alleen daarom al is decriminalisering bij de huidige politieke stand van zaken een ondenkbaar alternatief; er zijn honderden miljoenen gulden gemoeid met deze 'operatie méér van hetzelfde'. Omdat inmiddels wel al statistische signalen herkenbaar zijn die wijzen op een *verminderde stijging* van de geregistreerde criminaliteit, en door de snel toenemende vergrijzing van onze samenleving de stijging zich binnen enkele jaren ongetwijfeld zal omzetten in een aanmerkelijke *daling,* moet een klimaat gecreëerd worden waarin juist van een toenemende criminalisering sprake zal zijn.

Van de georganiseerde misdadigers en de al te opzichtige fraudeurs tot de kinderverkrachters en de kruimeldieven, van de verslaafde verschoppelingen tot de heroïnehoertjes, van de seropositieven tot de condoomvervloekers, van de ethnische minderheden tot de asylzoekers, van de politieke pyromanen tot de proletarische winkelaars, van de totaalweigeraars tot de vrouwen voor de vrede: allen zullen categorisch de hetze en de verdachtmakingen over zich heen krijgen die nodig is om het strafrechtelijk systeem te laten zijn wat het altijd is geweest: een machtsmiddel in handen van de staat. Dat de grenzen voor de handhaving en legitimatie van dat middel steeds verder worden opgerekt, vooral met behulp van zich ge-

ruisloos in omvang en naar bevoegdheden uitbreidende inlichtingendiensten[5], kan dan ook niet verbazen.

NOTEN

[1] Gerrit Komrij in NRC-Handelsblad van 4 febr. 1987. [2] Clara Wichmann in 'Misdaad, Straf en Maatschappij', geciteerd uit de Waelburgh Brochure, p. 17-18, waarin de tekst van de rede die zij hield op het congres van het Comité van Actie tegen de bestaande opvattingen omtrent misdaad en straf, Amsterdam 21 maart 1920. Zie ook de reprint van het hoofdstuk 'Stellingen' uit Wichmanns 'Misdaad, Straf en Maatschappij' (Utrecht 1931) in de Studium Generale bundel, R.U. Utrecht, 1985. [3] Taak en toekomst van het Nederlandse gevangeniswezen. Tweede Kamer, zitting 1981 - 82, nr. 17539. [4] Een uitgebreide analyse van de rammelende visie in de genoemde justitienota in 'Humanisering van de gevangenis: een fictie', Intermedair 27/1983. Critisch commentaar in 'Is er nog toekomst voor de taak van het Nederlands gevangeniswezen?', een notitie van de Coornhert-Liga uit jan. 1983 (Steynlaan 94-a, 4818 EW Breda). [5] Zie mijn artikel 'Alle macht aan de BVD' in AMOK, antimilitaristisch tijdschrift, 1/1985 (Esdoornstraat 14, 3551 AJ Utrecht) en mijn bespreking van het momenteel bij de Eerste Kamer liggende wetsontwerp op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Dilemma 1/1987, tijdschrift van de Stichting Rode Emma (postbus 11378, 1001 GJ Amsterdam). Zie voor de Criminele Inlichtingen Diensten, Centrale Recherche Informatiedienst en de observatieteams: 'Speuren bij de bespieders', Amsterdam 1986.

DE AFBRAAK VAN DE GEZONDHEIDS-ZORG BEGINT NU DOOR TE ZETTEN

Jaap van der Laan

Op het gebied van de gezondheidszorg zijn een aantal ontwikkelingen aan de gang, waarvan de basis al enige tijd geleden gelegd is. Hierbij lijkt het soms of bezuinigingen het gevolg zijn van door radicale artsen en anderen in de jaren zestig ingezette processen. Daarnaast zijn maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering en privatisering in de vorm van afbraak van solidariteit en toenemende commercialisering terug te vinden.

De politiek bemoeit zich nog niet zo lang intensief met de gezondheidszorg. Pas de laatste jaren is door nieuwe wet- en regelgeving een instrument geschapen, waardoor de tot dan ondoorzichtige gezondheidszorgstructuur voor de regering hanteerbaar is geworden. Zo is door invoering van de RIAGG's (regionale instellingen voor ambulante geestelijke gezondheidszorg) een duidelijker structuur geschapen in de tot vóór die tijd bestaande wirwar van instellingen op dat gebied. Of dit nu zón verbetering is laat ik terzijde. In ieder geval heeft de bureaucratie er weer een nieuwe tak bij. Doel was de stuurbaarheid van de geestelijke gezondheidszorg te verbeteren. Daarnaast spelen zich ook min of meer autonome centralisatieprocessen af, bijvoorbeeld bij de ziekenfondsen, waar nauwelijks meer kleine instellingen te vinden zijn.
In de wet ziekenhuisvoorzieningen heeft de minister een instrument om nieuwbouw van ziekenhuizen te regelen en reductie van bedden in bestaande ziekenhuizen door te voeren. Dit zijn enkele van de vele voorbeelden.
Het waren tot voor kort voornamelijk artsen en de farmaceutische industrie die zich bezighielden met de ontwikkelingen in de gezondheidszorg en de kant die deze ontwikkelingen opgingen. In de jaren zestig kwam een reactie op de toen algemeen heersende filosofie van "hoe meer hoe beter en het beste, d.w.z. het duurste, is nog niet goed genoeg." Radicale artsen en anderen die in de gezondheidszorg werkten probeerden de gezondheidszorg een mense-

lijker inhoud te geven.
Door de nadruk te leggen op de rol van maatschappelijke factoren bij het ontstaan van klachten op het gebied van de gezondheid, probeerden zij een alternatief te bieden voor de steeds technischer wordende gezondheidszorg. Samenwerking van werkers in de eerste lijn, dwz wijkverpleging, huisartsen, maatschappelijk werk, fysiotherapie enz., moest de mogelijkheid scheppen tot overleg over patientenproblemen en beleidskwesties. Begrippen als psychosomatische aandoeningen en preventie van somatische fixatie werden sleutelwoorden in de eerstelijns gezondheidszorg. Psychosomatische aandoeningen zijn aandoeningen die zich uiten in lichamelijke klachten en als achtergrond een verstoring van het maatschappelijke, sociale of geestelijke evenwicht hebben. Preventie van somatische fixatie is proberen te voorkomen dat mensen hun klachten toeschrijven aan lichamelijke afwijkingen, terwijl het psychosomatische aandoeningen zijn en proberen te voorkomen dat deze mensen afhankelijk worden van het medisch bedrijf (ontmedicaliseren). In dit kader past het streven naar beperken van medisch technisch onderzoek en ingrijpen tot het noodzakelijke en het proberen te voorkómen van ziekenhuisopnames.
Deze samenwerking binnen de eerste lijn leidde tot het ontstaan van gezondheidscentra en andere samenwerkingsverbanden, die momenteel niet meer weg te denken zijn in de gezondheidszorg. De patient kan door de ontstane samenwerking langer in zijn eigen omgeving behandeld worden. Dit bevordert de zelfstandigheid van de patient. Hiertegenover staat dan de ziekenhuisopname waarbij de patient als een defecte machine behandeld wordt en daarmee zijn zelfstandigheid verliest.
Daarnaast streefden de meeste gezondheidscentra wel naar een of andere vorm van inspraak van de bewoners van de wijk, waarin het centrum gevestigd was. Deze inspraak is nergens goed van de grond gekomen, in die zin dat de verantwoordelijkheid voor het centrum mede werd gedragen door een groot deel van de bewoners. Dit is ondermeer te verklaren door het feit dat gezondheidscentra opgezet zijn door degenen die er werken of door locale overheden en niet zozeer door degenen die er patient zijn. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat door samenwerking binnen de eerste lijn inderdaad minder patienten doorverwezen worden naar de tweede lijn (ziekenhuizen en dergelijke). Uiteindelijk leidt dit tot kostenbesparing. Op grond hiervan krijgen samenwerkingsverbanden binnen de eerste lijn subsidie.

GEZONDHEIDSZORG EN POLITIEK

De hierboven beschreven gedachtengang was dat door versterking van de eerste lijns gezondheidszorg een kwalitatief betere zorg geleverd kon worden voor minder geld. Dit laatste werd bereikt door minder doorverwijzen naar de (dure) tweede lijn. Van deze gedachtengang is eigenlijk alleen het laatste deel overgenomen door de huidige politiek. De doorstroming naar de tweede lijn moet beperkt worden door de tweede lijn te beperken. De minister heeft hiervoor slechts één middel dat op korte termijn effect kan hebben en dat is beperking van de ziekenhuisbudgetten, reducering van ziekenhuisbedden en sluiting of gedwongen fusering van ziekenhuizen. Als de plannen van de commissie Dekker worden overgenomen moeten de ziekenhuizen 20 procent van het beddenbestand inleveren en zullen verschillende ziekenhuizen moeten sluiten.
Het is mijns inziens geen ramp als de tweede lijn over minder bedden be-

schikt. Door dagbehandeling ('s ochtends komen, overdag geopereerd, 's avonds naar huis), verkorting van de opnameduur en verbetering van de poliklinische hulp kan de behoefte aan bedden flink teruggebracht worden. Er zijn echter tenminste twee belangrijke nadelen aan te wijzen van de beddenreductie. Ten eerste leidt de beddenreductie zoals die nu gaat plaatsvinden tot het sluiten van kleinere ziekenhuizen met een regionale functie. Hierdoor wordt de centralisatie in de tweede lijn verder versterkt en gaan de ziekenhuizen nog meer op fabrieken lijken. Centralisering zal zeker leiden tot een duurdere zorg, omdat de grotere ziekenhuizen vaak een hogere verpleegprijs hebben. Ten tweede brengt de beddenreductie met zich mee dat patienten eerder naar huis ontslagen worden en thuis meer behoefte aan hulp en verpleging hebben. Dit geeft een grotere belasting van de eerste lijn, met name van de wijkverpleging en gezinszorg. Ook andere disciplines krijgen zo meer werk.
De bezuiniging in de tweede lijn gaat echter niet samen met meer geld voor de eerste lijn. Alleen de wijkverpleging krijgt een wat ruimer budget, de andere disciplines zullen het met minder geld moeten doen. De eerste lijn werd overigens door allerlei bezuinigingen toch al zwaarder belast. Met name de inkrimping van het buurthuiswerk, vergroot de druk op de eerste lijn en zal er toe leiden dat problemen op maatschappelijk vlak nu nog sneller in het medische kanaal getrokken worden.
Verder wordt er steeds meer bezuinigd op uitkeringen. Voordeurdelerskortingen leiden rechtstreeks tot een nog verdere atomisering van de maatschappij en daarmee naar nog minder onderlinge hulp, ondanks alle fraaie termen van het CDA over de "zorgzame" samenleving. Dit zal ongetwijfeld meer psychiatrische hulp noodzakelijk maken. Door allerlei andere uitkeringskortingen komen steeds meer mensen op het bestaansminimum terecht, of zelfs daaronder. Eind 1986 werd in het *Tijdschrift voor Geneeskunde* met enige omhaal van woorden gewaarschuwd voor het weer optreden van armoedeziekten, met name bij zuigelingen en kleuters. Door al deze factoren neemt de druk op de eerste lijn toe. Problemen die door overheidsmaatregelen opgeroepen worden komen zo in het medische kanaal terecht, waardoor het medische problemen worden in plaats van maatschappelijke.

SOLIDARITEIT EN COMMERCIALISERING

De meeste ziekenfondsen zijn eind vorige eeuw ontstaan. Deels komen ze voort uit de arbeidersbeweging, waarbij onderlinge solidariteit hoog in het vaandel stond. Deels zijn ze opgezet door patroons om de arbeiders uit hun fabrieken gezondheidszorg te kunnen bieden. Andere fondsen zijn van oorsprong doktersfondsen, die door artsen zijn opgezet zodat ook het armere bevolkingsdeel de medische zorg (d.w.z. de doktersrekening) kon betalen. De structuur van deze verschillende fondsen correspondeerde natuurlijk met deze ontstaanswijze. De laatste jaren heeft echter een golf van fusies een einde gemaakt aan allerlei kleinere fondsen en daarmee ook aan de meeste socialistische fondsen. De verzekerdern hebben hiermee de kans verloren nog enige inspraak te hebben in het ziekenfondsbeleid. De meeste fondsen hebben nog wel een adviesraad, waarin verzekerden zitting hebben. De leden hiervan worden echter niet gekozen door de verzekerden maar benoemd.
De afbraak van de solidariteitsgedachte die de basis was van de meeste ziekenfondsen is enkele jaren geleden begonnen met de introductie van de

medicijnenknaak, de eigen bijdrage voor medicijnen. Tegelijkertijd werden de vergoedingen voor vervoerskosten beperkt. Destijds sputterde alleen het Haagse ziekenfonds tegen, maar de minister dwong AZIVO al snel in de pas met de andere fondsen. Gezien de plannen die af en toe in de pers komen staan we nog aan het begin van een vergaande afbraak van dit solidariteitsbeginsel. De samenvoeging van de ziekenfondsen maakt het de minister nu eenvoudiger dergelijke maatregelen op te leggen.

Parallel met de afbraak van de solidariteitsgedachte wordt steeds openlijker over commercie in de gezondheidszorg gesproken. Helaas gaat het niet over analyseren van hoe er nu winst gemaakt wordt door de farmaceutische industrie en hoe dik belegd de boterham van een medisch specialist mag zijn, maar over andere dingen. Beleggers keken afgunstig naar het Amerikaanse systeem, waar voor veel geld weinigen profiteren van een groot aanbod gespecialiseerde zorg. Nederlandse hartpatienten werden tenslotte al zonder enige wachttijd in Houston geopereerd, omdat ze konden betalen. Het deel van de Amerikaanse bevolking dat geen geld heeft belandt in overvolle gesubsidieerde ziekenhuizen of ontvangt helemaal geen hulp. Het plan voor commerciële ziekenhuizen werd destijds snel verlaten.

De huidige plannen van Boerema en Vendex voor diagnostische poliklinieken worden al veel serieuzer genomen. Boerema mikt op het gat tussen de eerste en de tweede lijn en aan de hand van een onduidelijke berekening laat een door hem ingehuurd accountantskantoor zien dat het allemaal veel goedkoper kan dan nu in de tweede lijn. Het is duidelijk dat ziekenhuizen niet goedkoop werken, daar wordt pas de laatste jaren op gelet. Het probleem met Boerema's plan is dat het gat tussen eerste en tweede lijn er in feite helemaal niet hoeft te zijn. Als er een goede samenwerking tussen eerste en tweede lijn zou bestaan zou iedere specialist in feite kunnen doen wat Boerema's werknemers willen gaan doen, nl. met een zo beperkt mogelijk arsenaal aan onderzoek een diagnose stellen. Boerema's klinieken speculeren, denk ik, echter op de (overigens vaak terechte) onvrede die met het huidig medisch bedrijf bestaat. Misstanden zullen er echter niet door opgelost worden, eerder gesanctioneerd. Er is immers een alternatief: de commerciele polikliniek. Een dergelijke polikliniek zal geen patienten weigeren, ook al is elders uitgebreid onderzoek gedaan, ook al is iemand niet verwezen door de huisarts, ook al lijkt onderzoek overbodig. Het resultaat zal zijn: nog meer onderzoek, maar door goedkopere specialisten. De zorgzame samenleving van CDA en VVD, mede mogelijk gemaakt door de PvdA die grotendeels het wetgevend kader in de gezondheidszorg heeft voorbereid, deze zorgzame samenleving zal ongetwijfeld voldoende klanten voor Boerema's Supermarktklinieken leveren.

De vraag is of dat uiteindelijk goedkoper zal zijn. Zeker is het dat het de preventie van somatische fixatie en het behandelen van psychosomatische aandoeningen heel wat moeilijker zal maken.

BIJEENKOMSTEN

Van 16 tot 20 april wordt in het Westduitse Frankfurt een libertaire studie-en discussieweek gehouden. Thema van deze Libertäre Tagen: 'Von sozialen Bewegungen zur sozialen Revolution'. Meer informatie bij het Libertäres Zentrum, Kriegstrasse 38, 6000 Frankfurt 1 (BRD).

Zoals elk jaar is er ook ditmaal weer tijdens het Pinkster-weekend een libertair treffen op het anarchistische kampeerterrein in Appelscha (postbus 37). Centraal staat ditmaal het anarcha-feminisme.

Met ingang van dit nummer zal ik in dit blad een rubriek - 'Bladeren' geheten dus - verzorgen, waarin tijdschriften, artikelen, brochures en andere publicaties, die op de een of andere manier met 'anarchisme' te maken hebben, op zijn minst gesignaleerd zullen worden. Ook andere AS-redacteuren zullen hieraan hun medewerking verlenen, terwijl AS-lezers, die bijvoorbeeld bepaalde buitenlandse bladen 'bijhouden' worden opgeroepen even te laten weten als zij iets tegen gekomen zijn wat hier het vermelden waard is! Het adres: *Bladeren in de AS*, postbus 35061, 3500 DB Rotterdam.

KRAKEN

Wij schrijven 1 januari 1987. Het door de Verenigde Naties tot het 'Jaar van de Daklozen' uitgeroepen jaar 1987 is begonnen. Grootscheepse informatiecampagnes moeten de bevolking in de rijke wereld, zo vindt de VN, bewust maken van de onafzienbare problemen waar de groeiende stedelijke bevolking in de Derde Wereld mee te kampen heeft. In het tijdschrift *Overzicht* (nr. 16/6, abo *f* 25,- /j., gratis pr.nr. via NUFFIC, Antw.Nr. 1517, 2500 XM Den Haag) ruimschoots aandacht voor die stedelijke problemen - o.a. middels een artikel over 'Kraken in Chili'.
Op diezelfde 1 januari trad in eigen land evenwel de anti-kraakwet in werking. Anoniem dagvaarden kàn dus nu.
"Op sterven na dood" was de kop van een commentaar in *de Vrije* (1987/1, abo *f* 35,-/j., Postbus 5412, 1007 AK Amsterdam) over de kraakbeweging. De zorg van de Vrije-redactie betrof echter niet die wetswijziging, daar kun je dezer dagen tenslotte nauwelijks meer van achterover vallen, maar wel het geweld dat de kraakbeweging in toenemende mate lijkt te gaan kenmerken. De 'verRAFfing' van de kraakbeweging, zo wordt gesteld, zorgt er voor dat meer en meer mensen afhaken en dat elke 'goodwill' van de burgerij verspeeld wordt. Zo'n kraakbeweging wordt "als kleine geïsoleerde groep straks met het grootste gemak in de pan gehakt door de staat", zo vreest de Vrije. Een soortgelijke analyse gaf Geert Mak in *NRC-Handelsblad* (Z-bijlage, 7.2.1987)
Ik vrees dat deze analyses juist zijn. in ieder geval is het zeer bedenkelijk dat het uiten van deze zorg alleen al je nota bene bedreigingen (en wat niet al) van die 'harde kern' van de kraakbeweging kan opleveren!
Kraken blijft intussen een noodzaak. Niet alleen omdat de speculatie in onroerend goed natuurlijk doodleuk doorgaat, maar vooral ook omdat de woningnood, met name onder jongeren, verre van 'opgelost' is. Men leze daartoe bijv. het themanummer *Tussen kraken en kopen* van het blad *Jeugd en samenleving* (*f* 9,50 op giro 2956320 t.n.v. J & S, Utrecht o.v.v. 1986/12, in het bijzonder het artikel van *Koen Antonissen*, 'Huisvesting en inkomen van jongeren'.
In dit nummer ook een artikel van *Annegriet Wietsma* getiteld 'De kraakbeweging is dood, leve de beweging'. Strekking: de kraakbeweging heeft zich geleidelijk aan verbreed. Andere thema's (zoals: Olympische Spelen, Zuid-Afrika, Nicaragua) werden opgepakt, en vooral ook: *aangepakt*. Want de verbreding van de beweging ging gepaard met een versmalling van het actiepotentieel, betoogt Wietsma: „Door de verbreding van kraken als belangrijkste actiedoel naar de strijd tegen andere misstanden, worden krakers gekonfronteerd met een positie die zij niet gewend zijn (...) Om op die terreinen ook enig resultaat af te dwingen, wordt gegrepen naar middelen die binnen de kraakbeweging zelf niet nodig waren om het doel van de actie te bereiken: daar was het doel bereikt met het bezetten van een woning". En dus...
In april 1986 verscheen bij het Leidse COMT een studie van *Ton Dijst* over de Amsterdamse kraakbeweging: *De bloem de natie in Amsterdam* (*f* 17,50 op giro 72828 t.n.v. RUL/DSWO, Leiden o.v.v. schrijver en titel. Eerder verscheen bij het COMT de studie van *Wim van Noort* over 'kraken in de provincie'; zie de AS 69). Voor alles is Dijst's boek een, voor zover ik dat dan beoordelen kan, nauwkeurige geschiedschrijving van de Amsterdamse kraakbeweging over de periode 1965 - 1983, en als zodanig bijzonder waardevol. Tegelijkertijd is het een poging om tot een sociologische verklaring van het verschijnsel kraken te komen. En ook dàt is belangrijk. Tot dusverre moesten we het immers doen met een 'verkenning' van *Bart Tromp* in de *Sociologische Gids*(1981/1) waarin op, op zijn zachts gezegd, nogal cynische wijze de mobilisatietheorie op de kraakbeweging werd losgelaten (vgl. de kritiek van o.a. *Draaisma* en *Van Hoogstraten* in het IPSO (CPN) -blad *Komma* (mei 1982) en de *International Journal of Urban and Regional Research* (1982) èn een meer sympathiserende analyse van de historicus *Rudolf Dekker* vanuit het 'moral economy'-perspektief (*De Gids*, 1982/1).
Ton Dijst vertrekt in zijn analyse vanuit de *subcultuur* van de kraakbeweging. In een *Parool*-column (10.5.1986) verwoordde *Tromp* Dijst's konklusie als volgt: "Krakers die zich aan de maatschappij wensen te onttrekken, werden gedwongen die op hun manier te imiteren, òf ten onder te gaan". Nu weten we dat deze twee 'alternatieven' ook op hetzelfde neer blijken te kunnen komen...

CONSTANDSE

Op 13.9.1986 werd in Amsterdam een Anton Constandse-dag gehouden. *Rekenschap,* het blad van de Humanistische Stichting *Socrates* (Postbus 114, Utrecht, tel. 030 - 318145) zal in een anachisme-nummer (1987/1) binnenkort o.a. de lezingen publiceren die *Rudolf de Jong* en *Wim van Dooren* die dag hielden. Rudolf de Jong schreef eerder een artikel over Constandse in *De Gids* (1985-9/10): 'Anton Constandse en het Nederlandse anarchisme'. In het zelfde nummer van de Gids hield *Thom Holterman* een pleidoor voor het, mede op Constandse's ideeën voortbouwende, *pragmatische anarchisme.* In het eerder genoemde nummer van *de Vrije* deed *Marli Huijer* trouwens een poging om een aantal door Anton Constandse ontwikkelde morele principes ten aanzien van de sexualiteit toe te passen op het euthanasie-vraagstuk.
Vele bladen publiceerden een verslag van de studiedag. Aardig was dat ook een blad als *Veedee* (nr. 80, uitg. Vereniging Dienstweigeraars, 020 - 680999) dat deed. Voor *Veedee* interviewde ik eerder dat jaar *Alex Schmid,* auteur van het, wat mij betreft *helaas* nogal omstreden regeringsrapport over sociale verdediging (*Veedee* 78, aug. '86). Binnenkort hopen we in de AS een bespreking van dit rapport door *Wim Jong* te publiceren.

VENETIE 1984

Eind 1986 verscheen dan eindelijk 'dat fotoboek' over de Encuentro Internacional Anarquista' in Venetië, oktober 1984, onder de titel *Ciao anarchici.* Er verschenen, dankzij maar liefst *vijf* samenwerkende libertaire uitgeverijen (Edzioni Antistato, Ed. Noir, Atelier de Création Libertaire, Editorial Nordan en (Black Rose) twee edities: een Engels/Spaanse en een Frans/Italiaanse: beide kosten 25.000 It.l. (ca. *f* 45,-). Die arme Duitsertjes, die het op het congresgedeelte van de 'ontmoeting' nagenoeg zonder tolken moesten doen, zitten er wat betreft de teksten bij dat prachtige fotoboek dus al weer naast. Maar goed, zij kunnen terecht bij *Horst Stowasser,* de man achter *Das Anarchiv* (c/o Postfach 2602, 6330 Wetzlar, BRD). Bij Eichborn Verlag (Sachsenhäuser Landwehrweg 293, D-6000 Frankfurt/M.) publiceerde hij onlangs een boek getiteld *Leben ohne Chef und Staat* (20 DM): een nogal rommelige, bepaald niet foutloze maar wel zeer toegankelijke inleiding tot het anarchisme. Hierin een drietal bladzijden over 'Venetië': „Es wird zwar nicht das grösste, aber wahrscheinlich das wichtigste Anarchistentreffen seit dem Ende des spanischen Bürgerkriegs", aldus Stowasser. En hij heeft daarmee nog gelijk ook, vrees ik. De herdenking van '50 jaar Spaanse revolutie', afgelopen zomer in Barcelona overtrof 'Venetië' in ieder geval niet...

Het waren ook *Duitse* tijdschriften die een aantal van de in Venetië gepresenteerde papers publiceerden. *Trafik,* een 'Internationales Journal zur Kultur der Anarchie', publiceerde behalve een drietal verslagen *over* het congres (Nrs. 14,15 & 16; resp. Okt. '84, Dez. '84 & Febr. '86), papers van *Colin Ward (Zur Krise des Sozialismus,* Nr. 18, Juli 1985) en *David Koven (Anarchie im Alltag,* Nr. 19, Okt. 1985). Het adres van *Trafik*: c/o Peter Peterson, Eduardstrasse 40, D-4330 Mülheim, BRD.
Ook het blad *Schwarzer Faden* (Trotzdem-Verlag, Postfach 7031 Grafenau 1) schijnt het een en ander gepubliceerd te hebben, zij het dat ik dat tot op heden nog niet onder ogen heb gehad.
Overigens zijn *alle* papers (in de oorspronkelijke versies) te verkrijgen via *Rosella di Leo,* c/o Ed. Antistato, Via le Monza 255, 20126 Milano (tevens de distributeur voor Nederland van het fotoboek *Ciao Anarchici*); à 100 It.L. per (gefotocopiëerde) bladzijde. Een lijst van de papers is via hetzelfde adres verkrijgbaar. Je kunt ook *f* 1,75 overmaken op het gironummer van de As (zie het colofon) en dan krijg je die lijst zèker toegestuurd. Zet bij de 'mededelingen' wel even *lijst papers Venetië.*

FILOSOFIE

In 1985 verschenen in de *Boom-Klassiek*-reeks Nederlandse vertalingen van een tweetal klassieke (politiek) filosofische teksten: de *Leviathan* (1651) van *Thomas Hobbes* èn *De politieke Verhandeling* (1677) van *Benedictus de Spinoza.*
Een anarchist was Thomas Hobbes bepaald niet, integendeel, want in zijn Leviathan legitimeert Hobbes de staat en wel als het resultaat van een (fictief) onderhandelingsproces tussen rationeel calculerende, strikt op hun eigenbelang bedachte individuen. De staat ziet Hobbes aldus als een uitwerking van een 'sociaal contract', waarmee de wat Hobbes noemde 'natuurtoestand', 'de oorlog van allen tegen allen', de toestand van onbeperkte onderlinge wedijver tussen alle individuen, in *ieders* belang, wordt beëindigd. *Bart Tromp* die bij deze (overigens onvolledige) Nederlandse vertaling een uitstekende inleiding schreef, ziet de actualiteit van de Leviathan vooral op het terrein van de internationale betrekkingen: daar is nog altijd sprake van „koude oorlog in permanentie", zo schrijft hij....
Misschien, zo heb ik mij af zitten vragen, hebben sociaal-anarchisten wel iets aan het *'dwingende'* betoog van Hobbes waarmee hij duidelijk maakt dat het menselijke egoïsme de staat onontbeerlijk maakt in hun critiek op het egoistische (individualistische) anarchisme van iemand als *Max Stirner* dat deze dagen 'in de

beweging' nogal opgeld doet. *Thomas Hobbes, Leviathan, Boom Meppel, 1985, 276 pp., f 39,50.*
De belangstelling vanuit de *politieke* filosofie voor het werk van *Spinoza* is nog niet zolang geleden nieuw leven ingeblazen door de radicale interpretatie van de Italiaanse filosoof *Antonio Negri.* Vertaler en inleider van deze Nederlandse editie, W.N.A. Klever, zegt zich hierbij aan te sluiten.
Al met al lijkt het mij van belang om in de AS-in een eventueel Italië-nummer?? - op Negri èn Spinoza terug te komen. Men leze alvast: *Ben. de Spinoza, Hoofdstukken uit de Politieke Verhandeling, Boom Meppel, 1985, 123 pp. f 19,50.*
'Een verhaal apart' vormt de filosoof *Nietzsche*: vaker verkeerd 'begrepen' dan gelezen. Evenmin een anarchist (Paul Cliteur schreef ooit over *Atheïsme, anarchisme en socialisme bij Friedrich Nietzsche* in het maandblad *De Vrije Gedachte* (nr. 115, maart 1981). Toch zijn er weinig anarchisten die aan Nietzsche's bijtende critiek, op zo ongeveer alles waar hij zich in verdiepte, kunnen tippen.
Sinds kort bestaat er een goede inleiding op het denken van Nietzsche: *De zaak Nietzsche (red. Gerrit Jan Kleinrensink), Vriendenlust, Nijmegen, 1986, 180 pp. f 29,50,* met o.a. een tweetal bijdragen van *Wim van Dooren.* Helaas ontbreekt een artikel over de onmiskenbare verwantschap tussen Nietzsche en (de eerder genoemde) Stirner!

TOT SLOT

In de AS 73 besprak *Rudolf de Jong* de indrukwekkende bibliografie 'van, over en naar aanleiding van' Domela Nieuwenhuis van *Gé Nabrink.* De prijs stond er, misschien niet helemaal toevallig niet bij. Die bedraagt namelijk *f* 300,-, excl. 6 procent BTW. Niet een werk dat een ieder zich zomaar zou kunnen aanschaffen dus. Maar het is zeker te hopen dat elke 'beetje bibliotheek' dit werk aanschaft!
Wat Domela Nieuwenhuis betreft: *Vrij Nederland* bracht onlangs (7. 2. 1987) de 'onthullende' mededeling dat 'ook Domela' een slordige *f* 30.000,- belegd had in een Indische plantage. Hoe je hier ook over denkt (want hetfeit ligt er), een 'onthulling' was dit zeker niet. Als het allemaal gelukt is heeft *Rudolf de Jong* een en ander inmiddels in VN recht kunnen zetten.
De *Politieke Partij Radikalen* zowaar tot slot. De radicalen lijken hun naam eer aan te gaan doen want zij ontdekten onlangs het anarchisme. *Radikale Notities,* het kaderblad van de PPR, publiceerde een lezing die *Hans Ramaer* eind vorig jaar voor de PPR-top hield onder de titel 'De aktualiteit van het anarchisme: Van revolutie tot persoonlijke ontplooiing' (*f* 8,- op giro 2144633 t.n.v. PPR-studiestichting, A'dam o.v.v. Radikale Notities 1986/4). Het PPR-kader bleek zeer enthousiast!
Wij houden moed. (CB)

BOEKBESPREKINGEN

ANARCHISME IN NEDERLAND EN WEST DUITSLAND

Een mislukte kans. Jammer genoeg is dat de indruk na het lezen van Henk Sebregts' scriptie over De Vrije Socialist (DVS), ooit het blad van Domela, maar na diens dood particulier bezit van Gerhard Rijnders. Sebregts beschrijft de periode 1945 - 1971, waarbij hij een scheidslijn trekt tussen DVS van redacteur en uitgever Rijnders en De Vrije, zoals de groep jongeren rond Wim de Lobel het blad in 1961 ging noemen. Terecht benadrukt hij hoezeer De Vrije uitsteeg boven het secretarische nivo dat DVS had gekenmerkt, maar het is opmerkelijk dat hij die eerste fase uitvoeriger en met meer kennis van zaken beschrijft dan die veel interessantere tweede fase.
Het gedeelte over De Vrije briedt weinig meer dan een opsomming van namen en data. Nog afgezien van enkele onjuistheden is dat te summier voor de opzichzelf juiste conclusie die Sebregts trekt. Aan de herleving van het anarchisme in Provo en Kabouter heeft De Vrije in belangrijke mate bijgedragen. Maar waarom heeft hij die overgang van 'arbeidersanarchisme' naar 'jongerenanarchisme' niet geplaatst in het brede kader van de ontwikkelingen in de jaren zestig, zoals de opmars van de TV, de toeloop op de universiteiten, de opkomst van de consumptiemaatschappij en dergelijke? Dat had veel verduidelijkt.
Wat ook vrijwel ontbreekt in Sebregts' beschrijving van De Vrije is een sfeertekening. De Vrije onderkende bijvoorbeeld als eerste in Nederland het belang van Marcuse, plaatste bijdragen van Simon Vinkenoog en polemiseerde over sexualiteit, maar daarover leest men niet in deze scriptie. Hoe reageerde De Vrije op mei '68? Sebregts zegt er geen woord over. Daardoor blijven zijn conclusies in de lucht hangen en wordt het de lezer niet duidelijk wat er nu zo bijzonder aan De Vrije was.
Wat overigens bij het terugblikken op de tweede helft van die jaren zestig opvalt is dat het neo-anarchisme in Nederland direct zo uitgesproken libertair van karakter was. Duidelijk blijkt dat nog eens wanneer we de ontwikkelingen in West-Duitsland daarmee vergelij ken. In de BRD herleefde het anarchisme pas op een later tijdstip, omdat de anti-autoritaire studentenbeweging eerst een neo-marxistische fase doorliep. Mogelijk is dat de reden dat de Westduitse anarcho's zich in sterkere mate dan

die in Nederland op theorievorming en ideologiediscussie richten.
Minitieus doet Gert Holzapfel daarvan verslag in een alweer enige jaren terug verschenen studie. Het lezen ervan wordt helaas nogal bemoeilijkt door de soort ingewikkelde formuleringen, dat Westduitse wetenschappers kennelijk status verschaft. Voor de doorzetter biedt het boek echter interessante feiten en analyses. (HR)

Henk Sebregts, De Vrije Socialist 1945 - 1971. Van smalle marge tot brede visie. Amstelveen; 1986 (doctoraalscriptie). Te bestellen via postgiro 4156377 t.n.v. Sebregts, Amstelveen (f. 14,25).
Gert Holzapfel, Vom schönen Traum der Anarchie. Zur Wiederaneignung und Neuformulierung des Anarchismus in der Neuen Linken. Argument Verlag, Tegeler Strasse 6, 1000 Berlin 65; 1984. 309 + 75 pag. DM 32.

HONDERD JAAR FREEDOM

Het oudste nog verschijnende socialistische periodiek is het Engelse anarchistische blad Freedom. Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag kwam het met een prachtig verzorgd en geïllusteerd nummer uit, dat een bonte verscheidenheid aan betrekkelijk korte artikelen biedt.
Heiner Becker en Nicolas Walter schreven een aantal kleine, maar zeer grondige en gedocumenteerde biografieën van werkers en schrijvers voor Freedom, waaronder drie vrouwen, die van uitzonderlijke betekenis waren: Charlotte Wilson, de voornaamste oprichtster van het blad, Lilian Wolfe, op wier inzet en werkkracht het blad jarenlang dreef en de zeer jong gestorven Marie Louise Berneri, die in het Engelse anarchisme een plaats innam, te vergelijken met die van Clara Meijer-Wichmann in ons land. Andere portretten zijn die van Alfred Marsh, John Turner, W.C. Owen, Max Nettlau en Thomas Keel.
Medewerkers en oud-medewerkers - Vernon Richards, Tony Gibson, Philips Samson e.a. - verhalen over hun persoonlijke ervaringen met Freedom en de anarchistische beweging. Verder treft men een bonte verscheidenheid van onderwerpen aan, zodat zowat alle aspecten van het anarchisme, van protestbewegingen en de vraag wat te doen aan de orde komen. Colin Ward snijdt het probleem aan dat anarchisten - in tegenstelling tot mensen als Bakoenin en Kropotkin - vooral voor eigen parochie schrijven en niet voor de buitenwereld. Nicolas Walter schrijft over de positie van Freedom in de beweging. Van vele kanten bekritiseerd maar meestal om de verkeerde redenen. Het blad is onafhankelijk van een bepaalde groep of een bepaald aspect van het anarchisme, waardoor het blad irriteert maar tegelijkertijd zorgt voor de continuïteit van het anarchistisch geluid - en alle variaties van dat geluid - in de samenleving.(RdJ)

Freedom/ A hundred years, October 1886 to October 1986. Freedom Press, 84b Whitechapel High Street, London E1 7QX, Engeland; 88 pag. groot formaat; 2 pond.

BART DE LIGT OVER DE INTELLECTUEEL EN DE OORLOG

Wat Clara Wichman zo in het anarchisme aansprak was de nadruk op 'het redelijk-zedelijk willen' van het individu. Het geldt in gelijke mate voor haar geestverwant Bart de Ligt (1883-1938), zo blijkt nog eens uit een tweetal door de AU herdrukte teksten van deze anarchistische antimilitarist. De ene is die van de lezing 'De intellectuelen en de moderne oorlog', die De Ligt in 1929 op een internationale bijeenkomst in Frankfort hield, de andere van twee lezingen die hij in 1938 voor de Vredesacademie had voorbereid, en die later onder meer in de bloemlezing *Naar een vrije orde* werd opgenomen. Vooral met die laatste tekst - 'De wetenschap van de vrede' - heeft de Ligt zonder twijfel bijgedragen aan het ontstaan van de naoorlogse vredeswetenschap, de polemologie.
Eerder herdrukte De Haktol (pb 1252, Nijmegen) zijn 'Mobilisatie tegen de oorlog', het uit 1934 daterende pacifistische strijdplan. Daardoor zijn nu weer enkele belangrijke teksten van de Ligt over de plaats van de intellectuelen in het verzet tegen militarisme en oorlogsvoorbereiding beschikbaar. De Ligt kende immers aan de intellectuelen een speciale maatschappelijke rol op dat gebied toe vanwege hun betekenis voor de wetenschappelijke en technologische ontwikkeling, de opvoeding en de publieke opinie.
Herman Noordegraaf, die een proefschrift over de Ligt voorbereid, schreef bij deze heruitgave door de AU een uitgebreide inleiding, die tot het beste behoort van wat er over de Ligt's ideeën is gepubliceerd. Helder zet Noordegraaf uiteen hoe De Ligt centrale thema's als directe actie en verantwoordelijk produceren koppelt aan de positie van de intellectueel in de geïndustrialiseerde samenleving. Bovendien bevat het boekje nog een aantal onbekende foto's en een toelichting op de teksten. (HR)

Bart de Ligt, De intellectuelen en de moderne oorlog. Met een inleiding en toelichting van Herman Noordegraaf. Anarchistische Uitgaven (AU), Bergen (NH); 1986. 74 p. f 14,90. Te bestellen via postgiro 2368033 van Anarchistische Uitgaven te Bergen (NH).

PROUDHON EN LANDAUER IN ANARCHIEF-REEKS

Uitgeverij Pamflet bracht in de serie Anarchief - een reeks met teksten van klassieke anarchisten - weer twee brochures uit en wel van Proudhon en Landauer. Samensteller, inleider en vertaler Ruud Uittenhout, die ook de eerder verschenen brochures van Bakoenin en Kropotkin verzorgde, heeft het niet gemakkelijk gehad. Want zo moet je het wel noemen als er maar zo'n veertig pagina's voor een bloemlezing beschikbaar zijn. Die beperking in aanmerking genomen, is Uittenhout redelijk geslaagd.
Van Proudhon vertaalde hij gedeelten uit 'Wat is Eigendom?', uit 'Het Federatieve Beginsel', uit 'Algemeen Idee van de Revolutie' en uit 'Bekentenissen van een Revolutionair'. Teksten uit Proudhon's laterer werk - dat volgens de kenners interessanter is - ontbreken dus geheel. Daar staat weer tegenover dat Uittenhout de brief heeft opgenomen die Proudhon in 1846 aan Marx stuurde. Daarin komt de bekende waarschuwing voor om niet de apostel van een nieuwe religie te worden, zelfs als het die van de logica zou zijn. En met wat passen en meten had Uittenhout ook ruimte kunnen vinden voor een fragment uit Proudhon's meest controversiële geschrift 'De Pornocratie', waardoor de bloemlezing er wat verrassender op geworden was.
Weinig verrassing ook bij Landauer. Veel pagina's worden ingenomen door het uit 1895 daterende 'Een weg tot bevrijding van de Arbeidersklasse', dat ooit door Reijndorp is vertaald om de coöperatiebeweging te stimuleren. Voor het latere werk van Landauer zoals 'De Revolutie' en 'Oproep tot Socialisme, had Uittenhout dus niet of nauwelijks ruimte over. Beide brochurers bevatten een biografische inleiding en een bibliografisch overzicht. Volgens Pamflet wordt de reeks voortgezet met teksten van Most en Domela Nieuwenhuis. (HR)

Ruud Uittenhout (red.), Pierre-Joseph Proudhon. Pamflet, pb 1402, Den Bosch; 1986. Serie Anarchief. 50 p. f 5,50.
Ruud Uittenhout (red.), Gustav Landauer. Pamflet, pb 1402, Den Bosch; 1986. Serie Anarchief. 57 p. f 5,50.

DENKEN ALS ANARCHISTEN

Sedert 1976 heeft een groep Europese anarchistische intellectuelen zich verenigd in een studiecentrum te Milaan (Italië), onder de naam Centro Studi Libertari. Zij verzorgen de uitgave van het Italiaanse kwartaalschrift *Volontà*. Tevens leggen zij zich toe op het organiseren van kleine studiebijeenkomsten zowel als grote congressen als in Venetië 1984.
Onlangs verscheen een bloemlezing van deze groep onder de titel *Thinking as anarchists*. Het betreft een keuze van in het Engels vertaalde artikelen die eerder in het Italiaans in Volontà verschenen. Tevens werden deze artikelen gepresenteerd als papers voor studiebijeenkomsten. Het doel van deze bloemlezing is zich als groep te introduceren bij een bredere lezerskring dan alleen de Italiaanse.
De bloemlezing omvat zeven bijdragen. Twee bijdragen zijn van de hand van L. Lanza, een van de economen van de studiegroep; twee andere zijn van A. Bertolo, eveneens econoom (docent aan de universiteit van Milaan). Dan is er een bijdrage van de historicus N. Berti, docent aan de universiteit van Padua, van E. Colombo, een psychoanalyticus die zijn praktijk in Parijs uitoefent, en van R. Di Leo, die het secretariaat van het studiecentrum voert. Allen zijn al jaren actief in de anarchistische beweging (hun leeftijd varieert van 33 tot 56 jaar).
De bijdragen wisselen naar inhoud, afhankelijk van de wetenschappelijke discipline van de auteur. Ze handelen alle wel op de een of andere manier over dominantie-problemen en de noodzaak om tot herwaardering van een aantal anarchistische stokpaardjes te komen. Een aantal bijdragen kan ik niet op waarde schatten, omdat ik niet in specifieke zin in de materie (bijv. economie) thuis ben. Daarom zal ik slechts met een typering aangeven waarover ze handelen.
N. Berti schrijft over anarchisme vanuit de vraag wat er nog over is van anarchisme. Het blijft tobben wanneer het weigert iets te doen aan het opheffen van het ontbreken van een politieke theorie voor een positief anarchisme, zo is aan hem te ontlenen. Het zal niemand verbazen als ik zeg dit van harte te ondersteunen. Ook A. Bertolo besteedt aandacht aan de noodzaak om de stap te wagen van het oude naar het nieuwe anarchisme (waarop gestudeerd moet worden). Het is niet genoeg om te spreken over directe actie en directe democratie; het is niet genoeg om te zeggen dat anarchisme tegen macht en de staat is. Het betoog van E. Colombo sluit daarop aan onder de titel "De staat als paradigma van de macht". De economische kant van de discussie over deze zaken is bij L. Lanza aan de orde. De enige vrouw in het gezelschap, R. Di Leo, besteedt aandacht aan de bronnen van mannelijke dominantie. Daarin werkt zij ondermeer een vruchtbaar onderscheid uit tussen hiërarchieke en a-symmetrische gezagsrelaties.
De uitvoering van de bloemlezing is, in tegenstelling tot Volontà, uiterst sober: zeven gestencilde papers in een archiefmap. (Th.H.)

N. Berti, A. Bertolo (e.a.), Thinking as anarchists, selected writings from Volontà, Centro Studi Libertari, Milaan, 1986.

OVERHEDEN EN GEMEENTEPOLITIEK

Dat de kluit hogelijk belazerd wordt door politici, in oost en west, is iets dat menigeen doorziet. Het waarnemen van die belazerderij is bij mensen over het algemeen selectief. Dat biedt weer aan die zelfde politici kansen om in het zadel te blijven. Hadden al degenen die tegen kruisraketten zijn niet op het CDA gestemd, dan zou de uitkomst van de kabinetsformatie er misschien anders hebben uitgezien. Maar zouden met een PvdA in de regering de kruisraketten de wereld uit geweest zijn, te beginnen uit Nederland? Dan maar weg met alle politici? Misschien is dat wel wat. Zijn we dan uit de problemen? Als dat waar was, dan zijn mensen al eeuwen verdomde stom om zo'n oplossing niet met daadkracht te ondersteunen. Maar zelfs attentaat-anarchisme, dus het anarchisme uit eind 19de eeuw dat voorstond om machthebbers te vermoorden, heeft bij het lukken van een aanslag alleen maar een nieuwe koning op de troon geholpen.
Er is kennelijk 'iets' dat zorgt voor een bepaalde continuïteit binnen machtsconstellaties. Menigeen spreekt daarbij over 'structuren'. Maar los daarvan: er moet, heel materieel, ook iets gedaan worden om het menselijk leven een zeker voortbestaan te garanderen. Dus ook zonder politici, zelfs zonder het aangenomen bestaan van 'structuren', zal er geploegd moeten worden, en koeien gemolken of huizen gebouwd, om weinig prozaïese -- maar wel levensnoodzakelijke -- dingen te noemen.
Daarover zullen mensen beslissingen nemen, en voorzover ze elkaar daarbij nodig hebben zullen dat gemeenschappelijke beslissingen zijn. Dit doet spelregels ontstaan. Anarchisten zullen zeggen dat het beslissen over gemeenschappelijke zaken op een niveau moet plaatsvinden, dat de mensen die de beslissingen aangaan, deel kunnen nemen aan de besluitvormingsprocessen. Het is een verhaal dat al heel lang in anarchistische kring wordt verteld. Dat verhaal is op de achtergrond te beluisteren in de teksten, waarvoor hieronder aandacht wordt gevraagd.
Zonder zich zo onparlementair uit te drukken zegt Hennekens in zijn intreerede als hoogleraar staats- en bestuursrecht in Nijmegen, *Spelregels of rechtsregels tussen overheden?:* dat we belazerd worden door de regering. Ze spreekt wel over decentralisatie, maar dat is er een die maakt dat Nederland zich een centralistische staatsorganisatie laat aanmeten. Overtuigend analyseert Hennekens daarvoor enkele artikelen uit het ontwerp nieuwe gemeentewet op het vlak van de aanwijzingsbevoegdheid van de centrale en provinciale overheid in de richting van de gemeente. De autonomie van de gemeente wordt dus nog inhoudslozer dan ze al was. Of in de woorden van Hennekens: decentrale ambten (op het gemeente niveau) worden tot werktuigen omgesmeed van het centraal bestuur. Waar blijven we met de befaamde decentralisatie uit de winkel van Lubbers en co.?
Het geringe uitzicht dat de nationale politiek biedt op effecten van het beleid levert een argument op om delen van het nationale bestuur over te hevelen naar bijvoorbeeld het lokale bestuur. Dat wordt ook decentralisatie genoemd. Die gedachte levert bij Nieuwenhuysen, een medewerker van het wetenschappelijke PvdA-instituut, de Wiardi Beckmann Stichting, het pleidooi op voor een gedecentraliseerde bestuursopbouw van Nederland. Hij concentreert zich daarbij in zijn *Gemeenten als proeftuin voor een houdbare verzorgingsstaat,* op de gemeente. De titel is in zoverre misleidend dat niet de proeftuingedachte wordt uitgewerkt, maar een beschrijving wordt gegeven van de opkomst, de bedreiging van binnenuit en de afgang van de verzorgingsstaat. Het idee van de gemeenten als proeftuin komt in het slothoofdstuk ter sprake, maar dat hoofdstuk is weer hoofdzakelijk een samenvatting van de voorafgaande 90 pagina's. In dat hoofdstuk wordt gepleit voor 'gebruikersdemocratie', wat zoveel blijkt te zijn als het omzetten van het gemeentelijk woningbedrijf, of het gemeentelijke kabel-beheer en het beheer van volkstuinen, in organisatievormen waarin de gebruikers het voor het zeggen hebben. Maar eerlijk is eerlijk, Nieuwenhuysen zegt erbij dat het nog steeds gaat om de oude kaders in een nieuw jasje.
Wie daarbij in geschiedenis geïnteresseerd is. moet zeker het werk van Maas lezen, *Sociaaldemocratische gemeentepolitiek, 1894 - 1929.* Dit betreft een deel van zijn veel omvangrijker studie, te weten zijn proefschrift uit 1974. Het geeft een schets van het politiek radicalisme in Nederland vanaf de laatste helft van de 19de eeuw. Dat radicalisme werd veroorzaakt door de impasse waarin het politiek liberalisme was terecht gekomen en het gebrek aan een aanvaardbaar alternatief voor het vrijzinnige deel van de burgerij. Maas schetst hoe de SDAP die radicale boedel overneemt (1899). Zijn studie valt dan als het ware in twee delen uiteen. Eerst treft men informatieve schetsen aan over leven en ideeën van P.L. Tak en F.M. Wibaut, die de SDAP een eigen 'gemeentepolitiek' bezorgen. Daarna volgt een uitgebreide uitwerking van thema's binnen die gemeentepolitiek. Wat Nieuwenhuysen nauwelijks biedt, daarvan is dus veel bij Maas aan te treffen. En de reden om op die oude, vertrouwde zaken terug te komen, welke reden Maas niet beoogde te geven, is weer bij Nieuwenhuysen te vinden.
Dat niet alleen huidige regeringen de kluit belazeren, blijkt weer bij Maas. Deze verhaalt van een regeringsmaatregel eind jaren tien van deze eeuw om de toenmalige werkloosheid te bestrijden. Deze maatregel vond bij de gemeenten een gunstig onthaal, omdat ze niet ten

laste van de gemeentekassen kwam. Toen de gemeenten op die maatregel waren ingesprongen begon de regering haar bemoeiingen ermee terug te brengen, waardoor tal van lasten uiteindelijk weer wel op de gemeenten werden afgewenteld. Gaat het nu anders? (ThH)

H.Ph.J.A.M. Hennekens, Spelregels of rechtsregels tussen overheden?, VNG, Den Haag, 1986, (intreerede), 32 p.
P.F. Maas, Sociaal-democratische gemeentepolitiek, 1894 - 1929, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1985, 197 p.; prijs f 29,50.
P. Nieuwenhuysen, Gemeenten als proeftuin voor een houdbare verzorgingsstaat, 1985, 113 p.; prijs f 25,--.

DE AVONTUREN VAN HENK EIKEBOOM

„De dichter Henk Eikeboom (1898 - 1945) was in de jaren tussen de wereldoorlogen de bekendste Nederlandse woordvoerder van anarchisten en dienstweigeraars." Zo begint de flaptekst van de door Pszisko Jacobs geschreven biografie *Henk Eikeboom, anarchist.* Na een opmerking over het niet aan bod komen van het Nederlands anarchisme in de geschiedenisboeken vervolgt de tekst: „Deze leemte in de geschiedschrijving wordt nu opgevuld door de biografie van Henk Eikeboom, een man die als geen ander stem gaf aan de gevoelens, de hoop en de verdrukking van zijn geestverwanten in de jaren twintig en dertig. Als redenaar, schrijver van gedichten, artikelen en hoorspelen, medewerker aan vele bladen, vertaler en uitgever (van o.m. John Henry Mackay) was hij de spil van de vaak in losse groepjes opererend beweging."
De verwachtingen die zo worden gewekt weet Jacobs in zijn boek niet waar te maken. De belangrijkste oorzaak daarvan is dat hij te veel blijft steken in de beschrijving van het kleurrijke leven van Eikeboom zonder diens handel en wandel duidelijk te plaatsen in het kader van de anarchistische beweging, waarin Eikeboom een omstreden figuur was. In hoeverre Eikeboom representatief was voor de anarchistische beweging wordt daardoor niet duidelijk. Wanneer Jacobs meer had gedaan met de kritiek die zijn hoofdpersoon in de beweging opriep zou beter tot uiting zijn gekomen, dat het Nederlands anarchisme een aantal uiteenlopende stromingen omvatte en dat Eikeboom zeker niet als de spil van de beweging kan worden aangemerkt, maar iemand van de tweede garnituur was, die op zijn best een vooraanstaande rol speelde in een (klein) deel van die beweging.
Eikeboom werd geboren in een kleinburgerlijk protestants gezin in Amsterdam. Zijn vader was koster, eerst op Wittenburg, later in de Muiderkerk (aan de rand van de Dapperbuurt). In 1916 slaagde hij voor zijn onderwijzersexamen. In betrekkelijk korte tijd maakte hij de ontwikkeling van kosterszoon tot anarchist door. Zijn radicalisering had vooral plaats onder invloed van de Russische revolutie. Zijn eerste vrouw, Willy Broekman, weet hem tot militaire dienstweigering te bewegen met gevolg dat hij in de gevangenis terecht komt. Eenmaal op vrije voeten begint hij in 1919 voor anarchistische bladen te schrijven en hij brengt het in dat jaar zelfs tot administrateur bij *De Vrije Socialist* en bij drukkerij Libertas, twee ondernemingen van Gerhard Rijnders. In 1923 trachtte hij zich samen met Anthon Bakels tevergeefs meester te maken van *De Vrije Socialist.* Jacobs wijst op de administratieve chaos bij het blad en op het feit dat Rijnders financieel profiteerde van *De Vrije Socialist* op kosten van sympathiserende anarchistische arbeiders. Jacobs laat daarbij buiten beschouwing dat Eikeboom daar als administrateur vier jaar lang met zijn neus bovenop gezeten heeft en komt niet toe aan de vraag in hoeverre de held van het vrhaal ook boter op het hoofd had.
Eikeboom stond immers evenals Rijnders als financieel onbetrouwbaar te boek in de beweging. In dat verband is het jammer dat Jacobs geen melding maakt van de conflicten rond zijn hoofdpersoon in de Internationale Anti-Militaristische Vereniging (IAMV), waar hij wegens ruzie over geld uit het hoofdbestuur wordt gezet. Tekenend voor zijn slechte financiële reputatie is dat het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond in de jaren dertig wegens Eikebooms betrokkenheid weigert met de Vereniging Anarchistische Uitgeverij in zee te gaan. Jacobs schrijft nogal vergoelijkend over die financiële onbetrouwbaarheid, terwijl die toch allereerst samenhing met het feit dat Eikeboom veelal op te grote voet leefde.
Ook met zijn opvattingen over huwelijk en sexualiteit deed Eikeboom nogal wat stof opwaaien. Hij keerde zich in zijn brochure *De anarchist en het huwelijk* zowel tegen het burgerlijk huwelijk als tegen het vrije huwelijk. Ook hier komt niet goed uit de verf dat Eikebooms opvattingen over volkomen vrije sexualiteit bepaald geen gemeengoed in de beweging waren en beslist niet alleen door ouderen in de beweging werden bekritiseerd.
Eikeboom mocht dan zowel tegen het wettelijk als tegen het vrije huwelijk zijn, hij was opportunistisch genoeg om in 1927 op huwelijkse voorwaarden te trouwen met Annie van Harselaar. In die tijd komt hij zijn financiële problemen te boven door in hun gezamenlijke boekwinkel pornografie te gaan verkopen. Eikeboom zag er geen been in zijn vrouw vrijwel al het werk te laten doen maar wel een aanzienlijk deel van de inkomsten op te strijken.
Hij was zeker niet de enige anarchist die pornografie verkocht, maar de verkoop en de produktie ervan waren in de beweging zeker niet onomstreden. Het is jammer dat Jacobs niet meer informatie geeft over de door Eikeboom

zelf geschreven pronografie dan de opmerking dat het volgens een mondelinge mededeling van Jo Moes een sadistisch karakter had. Wellicht zou die pornografie meer licht kunnen werpen op Eikebooms geobsedeerd zijn door vrouwen en zijn bepaald niet altijd vrouwvriendelijke opvattingen (bijvoorbeeld over het gebruik van voorbehoedmiddelen).
De handel in porno maakte het Eikeboom mogelijk buiten te gaan wonen in een villa, met een dienstbode. Weldra begon hij met haar een verhouding. In deze jaren was hij overigens redacteur van *De Arbeider*, een sociaal-anarchistisch weekblad dat aanvankelijk vooral in de noordelijke provincies gelezen werd, maar naarmate *De Vrije Socialist* er kwalitatief steeds verder op achteruit ging, meer en meer landelijke betekenis kreeg. Ook hier moest Eikeboom als gevolg van conflicten tenslotte het veld ruimen. Over de preciese oorzaken blijft Jacobs vaag, zoals zo vaak in het boek het geval is. Hier wreekt zich het feit dat hij zijn verhaal vooral heeft geschreven aan de hand van eigen herinneringen en herinneringen van geestverwanten en die te weinig heeft getoetst aan literatuur en aan bronnen. Anders had hij toch kunnen achterhalen dat de kritiek die Eikeboom er kreeg te verduren samenhing met zijn standpunt terzake van de Spaanse burgeroorlog en het geweld, als ook met zijn opstelling in de hetze tegen de anarchistische propagandist Jo de Haas.
Die werkwijze leidt ook tot onnodige fouten in het boek. Zo neemt Jacobs op pag. 178 een artikel van Eikeboom over, waarin deze een overzicht geeft van de anarchistische beweging in Nederland. Hij noemt het een artikel vol duisterheden zonder er verder kritische kanttekeningen bij te plaatsen. Resultaat is dat in het register van het boek evenals in Eikebooms artikel het Twentse anarchistische weekblad *Recht door Zee* vermeld staat als orgaan van Koltheks Socialistische Partij, terwijl diens blad *Recht voor Allen* heette. Zo staan er meer fouten in het register; *De Vrije Samenleving* werd bijvoorbeeld niet uitgegeven door de Sociaal Anarchistische Vereeniging maar door het Sociaal Anarchistische Verbond.
Het aardigste hoofdstuk is dat waarin Eikebooms gedichten worden besproken. Jacobs is hier ook aanmerkelijk kritischer, zodat zijn biografie hier toch nog een zeker diepgang krijgt. Dat is ook het enige werkelijke nieuws dat dit veel te lang voortkabbelende boek te bieden heeft aan wie meer verwacht had dan anecdotes over een uiterst eigenzinnig en opportunistisch anarchist als Eikeboom. (EvdT)

Pszisko Jacobs, Henk Eikeboom, anarchist; Uitg. In de Knipscheer, postbus 6107, Haarlem; 1986; 244 pag.; f 29,50.

VERWORDING

DE AS 77

---

prijs *f. 5,90*